

ועידת מינכן ובעיית היהודים בצ'כוסלובקיה בשנת 1938*

אוטו דב קולקא

א

מינכן והרפובליקה הצ'כוסלובקית השנייה

„אין זה מקרה כלל, ששנת 1938 הגורלית הביאה בעת ובעונה אחת לידי הגשמתו של רעיון גרמניה הגדולה ולקירוב פתרונה של השאלה היהודית. שפן המדיניות היהודית היתה ההנחה המוקדמת למאורעות שנת 1938 ומסקנתם כאחת.“

העובדה המתמיהה ביותר בדברים אלה, שנכתבו בפתח סקירתו הפנימית של משרד החוץ הגרמני על מאורעות שנת 1938, היא הדיספרופורציה המפתיעה בקביעת מקומה של השאלה היהודית במדיניותה של גרמניה, לעומת ההערכות המקובלות באותה שעה מחוץ למחנה הנאצי, ואף לעומת התפיסה הרווחת ברובה של הספרות ההיסטורית מאז ועד היום.¹

בהמשך הסקירה מתוארות ההתפתחויות בזירה הבינ-לאומית, החל בנסיון הנפל של ממשלת רומניה להנהיג חקיקה אנטישמית בארצה (ינואר 1938) ועד לגולת הכותרת של מדיניות החוץ הגרמנית במינכן ש„השפעתה הולכת ומתפשטת עתה כרעש ומועזות את עמדות היהודים בארצות הרחוקות ביותר והיציבות מזה מאות בשנים.“²

אין בדעתנו לעקוב כאן אחרי השפעתה של ועידת מינכן על מעמדם של היהודים

* מאמר זה הוא ביסודו פרק מתוך עבודת גמר על הנושא „ימרדי בזהמיה ערב ועידת מינכן ואחריה (ינואר 1938 — מרס 1939)“, שנכתבה בהדרכתו של פרופ. י. היילפרין. תחום עיסוקה העיקרי מצטמצם לחלקה המערבי של צ'כוסלובקיה המקיף את הארצות ההיסטוריות של ממלכת ברהמיה. תודתי הרבה נתונה לפרופ. היילפרין על שעודדני לבחור בנושא ואף להמשיך במחקר זה מעבר לתחומי המקוריים.

1 “Es ist wohl kein Zufall, dass das Schicksalsjahr 1938 zugleich mit der Verwirklichung des grossdeutschen Gedankes die Judenfrage ihrer Loesung nahegebracht hat. Denn die Judenpolitik war sowohl Voraussetzung wie Konsequenz der Ereignisse des Jahres 1938”.

Akten zur deutschen auswaertigen Politik 1918-1945, Serie D (ADAP : להלן :
Vol. V. No.664,p.780

“Die Judenfrage als Faktor der Aussenpolitik im Jahre 1938”

הסקירה בעלת התאריך 25.1.1939 הופצה לרגל ראשית השנה החדשה בכל נציגויותיה הדיפלומטיות של גרמניה.

2 שם, ע, 781—782 והשווה גם ע, 784—785.

בארצות השונות, שבעל התעודה בוודאי לא הפריז בהערכתה.³ כי אם לנסות לבדוק את משמעותו של ההסכם לגבי מצב היהודים במדינה שהיתה קרבנו הישיר.

השאלה היהודית בהסכם מינכן ובדרכי הגשמתו

בטכסט הרשמי של הסכם מינכן נחפש אמנם לשוא אחר הזכרתה המפורשת של השאלה היהודית; והוא הדין לגבי הפרוטוקולים מדיוני הוועידה. מבחינה זו לא היתה צריכה להפליא אותנו גם העובדה ששאלה זו נעלמת כמעט לחלוטין מן הספרות ההיסטורית העוסקת בנושא זה.⁴

ואף על פי כן לא היה כמעט סעיף מסעיפי ההסכם, או עניין שהועלה בוועידה בקשר אליו, שבעת הדיונים על הגשמתו לא תתפוס בו השאלה היהודית מקום חשוב בלא כל יחס למשמעותה הריאלית. ולא זו בלבד, אלא שנושא זה הפך עד מהרה לאחת השאלות המרכזיות בכל מערכת יחסיה הבין-לאומיים של הרפובליקה הצ'כוסלובקית השנייה⁵ ובמדיניותה הפנימית.

כך למשל, סעיף 7 של הסכם מינכן, שנועד להסדיר את בעיית חילופי האוכלוסין בשטחים שיטופחו לגרמניה ע"י הבטחת זכות של אופציה, פורש ע"י הוועדה המעורבת הגרמנית-צ'כית שדנה בסדרי ביצועו, במשמעות של מתן זכות לגרמניה לגרש את אותם אזרחי צ'כוסלובקיה לשעבר שמוצאם הגזעי אינו מאפשר את שילובם באומה הגרמנית.⁶ אלא שעוד ימים רבים לפני הכרה „לגאלית“ זו בזכות גירושם של היהודים מחבל הסודטים עשו להם שליטיו החדשים דין לעצמם, וגירשו את אלה מן היהודים שלא הספיקו להימלט, אל עבר שטח ההפקר שבגבול הצ'כי.⁷ ואילו אחת מהוראותיו האישיות של היטלר בדבר דרכי הביצוע של הסכם מינכן דורשת את בדיקת האפשרות המעשית לגירושם הכולל של 27,000 יהודי וינה בעלי האזרחות הצ'כית.⁸

- 3 לעניין זה עי' למשל עבודתי הנ"ל, הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים, ע' 7 והע' מס. 5.
- 4 עי' למשל בהיסטוריוגרפיה הבריטית את הספר: J.W. Weeler-Benneth, Munich, Prologue to Tragedy, London, 1948; או בספר המקיף ביותר של ההיסטוריוגרפיה הצ'כית הליבראלית על נושא זה — H. Ripka, Munich, Before and After, London, 1939; ועל אחת כמה בספרות המחקר המארכיסטית שהוקדשה לנושא, כגון ספרו של J.S. Hájek, Signal auf den Kampf — Muenchen 1938, Berlin 1960.
- 5 במידה ששאלה זו מבצבצת בהם זעיר שם הרי היא מופיעה ברוח התפיסה המקובלת והמכלילה על המשך מסורת היחס ההוגן, כביכול, כלפי היהודים, שציין את הרפובליקה הצ'כוסלובקית מימיה הראשונים. ועי' למשל Ripka, ע' 251 ואילך.
- 6 שם זה נתקבל בהיסטוריוגרפיה לציין בו את הרפובליקה הצ'כוסלובקית שלאחר מינכן שהתקיימה עד לכיבושו של חלקה הצ'כי בידי גרמניה ב-15 במרס 1939.
- 7 הטכסט המלא של חוזה מינכן עי' Document on British Foreign Policy 1919-1939, (להלן: DBEP), Third Series, Vol. II, pp. 627-629; טכסט ההסכם של הוועדה המעורבת הגרמנית-צ'כית שם, כרך ג', ע' 649-652. בעניין משמעותו עי' גם Survey of International Affairs 1938, Vol. III, pp. 31-32 et n. 8.
- 8 אגב אין זו עובדה נטולת עניין שאחד מבין שני הנציגים הגרמניים החתומים על הפירוש הגזעני האלים של סעיף האופציה הוא מי שהיה עד לפני זמן קצר ראש לשכתו של הקאנצלר אדנאור — האנס גלובקה.
- 7 Survey; DBEP, Vol. III, pp. 205, 208, 221, 230, שם, ע' 31; ועי' גם בעתונות הבריטית של נובמבר 1938 וביחוד בעתונים היהודיים בארצות השונות, כגון: ג'ואיש כרוניקל, 11.11.38, ע' 24; Contemporary Jewish Records (להלן קג"ר) ינואר 1939, ידיעה מ- 8.11.38; židovské Zprávy (להלן ז"ז), 11.11.38, ע' 6, ועוד.
- 8 רישום שיחתו הטלפונית מגודסברג מן ה-12 באוקטובר שנתקבלה במשרד החוץ בברלין, ADAP, Vol. IV, No. 53, pp. 52-53.

לפנינו איפוא שני תקדימים ראשונים של גירושי יהודים שיטתיים על בסיס טריטוריאלי, זמן קצר לפני הגירוש הנודע של יהודים אזורי פולין או מחוסרי אזרחות מכל רחבי גרמניה לתחום שטח ההפקר שבגבול הפולני⁹ וזמן רב לפני תחילתם של הגירושים השיטתיים שהחלו עם פרוץ המלחמה.¹⁰ אך מעיקרו של דבר היו אלה פעולות בעלות היקף מוגבל יחסית, שנגעו לכמה רבבות יהודים בלבד, ולעומת ההכרעות על גורלם של למעלה משני מיליוני גרמנים וקרוב למיליון צ'כים טבעי הוא שלא נחשבו בהרבה, ואילו לגבי שאר יהודי צ'כוסלובקיה לא היתה בכך, לכאורה, פגיעה ישירה.

השאלה היהודית ביחסים בין-לאומיים של צ'כוסלובקיה אחרי מינכן שונה הדבר לגבי סעיפי חוזה אחרים, כגון הערובות הבין-לאומיות לגבולותיה החדשים של צ'כוסלובקיה, או מלווה השיקום הבריטי-צרפתי שהובטח לה בעת דיוני הוועידה. כאן מופיעה השאלה היהודית כגורם הנוגע לכל יהודי המדינה ככלל ואף לגורלה של המדינה כולה.

כך אנו מוצאים כי בכל הזדמנות שבה הועלתה במגעים הדיפלומטיים הצ'כו-גרמניים שאלת ערובותיה של גרמניה להמשך קיומה של צ'כוסלובקיה, התנתה גרמניה הסדר בשאלה גורלית זו בתנאי עיקרי אחד: ביטול השפעתם של היהודים בתחומי חיים שונים של צ'כוסלובקיה והנהגת מדיניות רדיפות היהודים על בסיס חוקי-הגזע של נירנברג. נושא זה חוזר בוואריאציות שונות בשיחותיו של שר החוץ הצ'כי החדש חוואלקובסקי עם היטלר באוקטובר 1938¹¹ ובינואר 1939¹²; ובדומה לכך משיב ריבנטרופ לשאלת עמיתו הצ'כי בדבר דרישתה של גרמניה לצימצום כוחותיה המזויינים של צ'כוסלובקיה ושאלת הערובות לגבולותיה, כי כל אלה הן בשביל גרמניה שאלות בעלות חשיבות משנית. עיקר עניינה הוא מדיניותה של הממשלה הצ'כית החדשה בשאלה היהודית בארצה.¹² דברים אלה הפליאו את חוואלקובסקי עד כדי כך, שבשיחתו עם שגריר צרפת בפראג, שנתקיימה זמן קצר לאחר מכן, תיאר דרישה בלתי מובנת זו של גרמניה כנקודת מוקד של כל שיחותיו בברלין.¹³

לעומת תביעה קטגורית זו, התנתה בריטניה את קיום הבטחתה בדבר המלווה של

9 S. Adler Rudel, Ostjuden in Deutschland 1880—1940, Tuebingen 1959, pp. 125—155.

10 על הגירושים הראשונים לניסקו (Nisko) שעל הנהר סאן, לאחר כיבושה של פולין ב-1939, עי' H.G. Adler, Theresienstadt 1941—1945, Tuebingen, 1960, pp. 17 et 772 ff. על הגירוש מחבלים באדן וסאר ומחנה גירס (Gurs) שבצרפת הדרומית, לאחר כניעתה של צרפת ב-1940, שם, ע' 17, וכן, R. Hilberg, The Destruction of the European Jews, Chicago 1961, p. 392.

11 ADAP, Vol. IV, pp. 65—68

12 א שם, ע' 167—171.

13 שם, ע' 171—174.

13 וכך מדווח השגריר לקרואה (Lacroix) מפראג לפאריס: "Ce qui l'a, semble-t-il, le plus frappé, c'est l'importance qu'attachent M. Hitler et M. de Ribbentrop à la question Juive, ceci sans aucune commune mesure avec l'importance donnée aux autres sujets qui ont été abordés. La ministre des Affaires Étrangères du Reich comme le Chancelier auraient tous deux déclaré avec force qu'il n'était pas possible de donner la garantie allemande à un État qui n'élimine par les Israélites". Le Livre Jaune Français, Documente Diplomatiques 1938—1939, Paris, 1939, pp. 60—62.

ובמקום אחר מונה בין התנאים בהם מוכנה גרמניה לערוב לגבולותיה של צ'כוסלובקיה: "Publication de lois antisémites dans l'esprit de celles de Nuremberg." ibid, p. 65

10,000,000 ל"ש בתנאי עיקרי משלה: הימנעות מוחלטת מנקיטת צעדים אנטישמיים ע"י הממשלה הצ'כית החדשה.¹⁴ ועמדה דומה ננקטה בעצת לונדון גם ע"י פאריס שאף היא השתתפה במילוה בסכום נוסף של 6 מיליון ל"ש.¹⁵ שאלת מילוה השיקום ובעיות הייצוא של צ'כוסלובקיה היו אז מן הבעיות המרכזיות של כלכלתה המזועזעת ובהקשר זה נודעה, איפוא, לשאלה היהודית גם כאן חשיבות רבה לאיך-שיעור בהשוואה למשמעותה הריאלית. מן התעודות הרבות שנשתמרו ממשא ומתן בעניינים אלה מסתבר כי בריטניה השתמשה באמצעי זה במשך כל תקופת קיומה של הרפובליקה השנייה למניעת הנהגת חקיקה אנטישמית, ולעתים אף השיגה ביטולן של תקנות אפלייה לאחר שכבר הוכנו לפירסום.¹⁶ א

עובדה מעניינת לא פחות היא, שאפילו שגריר ברית המועצות בפראג ראה אז צורך להצהיר כי ממשלתו תראה את מדיניותה של הממשלה הצ'כית החדשה בשאלת היהודים כנקודת מבחן ליחסיהן של שתי המדינות בעתיד.¹⁷ תיאור קולע של מצב עניינים זה ניתן אז באחד הדו"חות הדיפלומטיים של השגריר הבריטי בפראג ניוטון:

"But it is over the Jewish question that German Influence is being most actively pressed. It seems that, not content with exterminating the Jews in their own country, the Germans are determined to carry the campaign into that of their neighbour, realising, no doubt, that Jewish influence is bound to be hostile to them and should therefore be eradicated wherever possible. The Czechs thus find themselves between two fires, being urged by the Germans to destroy the Jews, and by ourselves to protect them. I fear there is little doubt which advice will be the more strongly heeded, nor in which direction the sentiments of the Czechs themselves are now turning. There are already a number of individual cases of persecution in the professions and by students at the University. Even the more decent-minded have the feeling of helplessness in the matter..."¹⁸

מגמות ההסתגלות בדעת הקהל הצ'כית

נוסף לתמיהתו של ניוטון, שבדומה לעמיתו הצרפתי לקרוֹאֶה Lacroix מתקשה להבין את החשיבות הבלתי הגיונית של גורם השאלה היהודית במדיניותה של גרמניה, אנו קוראים כאן גם הערכה ריאליסטית למדי של המפנה שחל ביחסה של האוכלוסייה הצ'כית כלפי היהודים. מסתבר שדווקא האינטליגנציה הצ'כית הלאומנית היא היוזמת להחץ להנהגת מדיניות אנטישמית, ובעוד גרמניה הנאצית מפעילה את לחצה על הממשלה הצ'כית במישור

14 DBFP, Vol. III, pp. 380—81 631—33. ועי' ג'זאישי כרוניקל, 21.10.38, ע' 25.

15 שם, ע' 631, 632, 634—635.

15א שם, ע' 559—560.

16 „בשיחת הפרידה רמו [השגריר אלכסנדרובסקי ב-21.1.39] שאופן פתרונה של השאלה היהודית ישמש לסובייטים סימן לכך עד לאן הולכת צ'כוסלובקיה במאמציה להסכם עם ברלין”.

17 W. Jacobi, "Zemé Zaslíbená", Praha, 1943, p. 155; תעודה זו, שמקורה בארכיון מיניסטריון החוץ הצ'כי, פורסמה אמנם בספרו האנטישמי של יעקובי שיצא בימי השלטון הנאצי, אך

אין להטיל ספק במהימנותה. שכן קטעי תעודות אחרות המובאים בסמוך לה, ושעניינם מגעים עם השגריר הבריטי, מתאימות מילה במילה לטכסטם שפורסמו שנים רבות לאחר מכן מארכיון מיניסטריון החוץ הבריטי. והשווה למשל יעקובי, ע' 154—155 עם DBFP, Vol. III, p. 633.

17 DBFP, Vol. III, pp. 407—414.

הדיפלומאטי מבחוח, העמידו עצמם חוגים אלה בראש התנועה שהפעילה את לחצה בכיוון זה במישור הציבורי מבפנים.

מגמה זו בולטת תמיד בימים הראשונים אחרי מינכן ונוכל לעקוב אחריה בתופעות כגון ההצהרה הפרוגראמאטית בה פונה קבוצה חשובה של אנשי רוח צ'כיים אל האומה,¹⁸ במאמריו האפורטוניסטיים של עורך השבועון הליבראלי החשוב פרדיננד פרואוטקה (Peroutka),¹⁹ אך גם בהחלטותיה של תנועה לאומית רחבה כאגודת „סוקול” שמאו ומתמיד דגלה באידיאליים של סובלנות והומאניות. שכן בהחלטות הכנס הארצי של נציגי התנועה, שנקרא ימים אחדים לאחר ועידת מינכן, נכללה גם הצעה פרוגראמאטית מפורשת בדבר פתרונה של השאלה היהודית בוו הלשון:

„את השאלה היהודית יש לפתור על בסיס לאומי וסוציאלי בצורה כזאת, שהמהגרים, אשר הגיעו לאחר שנת 1914, ישובו לארצות מוצאם, אלה מבין שאר היהודים אשר הצהירו בשנת 1930 על לאומיות צ'כוסלובקית, ישתלבו בריבוד הסוציאלי של עמנו בהתאם לחלקם המספרי [בו], ואילו השאר יעזבו לארצות של אותם העמים שעל השתייכותם אליהם הצהירו בשנת 1930 מרצונם החופשי.”²⁰

ואילו פרואוטקה כותב במאמרו בענין היהודים, תחת הכותרת שניתן היה לתרגמה באופן חופשי „לעזאזל ההומניות”, בין השאר: „שום הומניות שבעולם לא תוכל לקבוע כללים, לפיהם מוטב כי יסבול חרפת רעב בארצו בן האומה הצ'כית... מאשר יהודי, שלפי השקפתו מוכן היה עד לרגע זה לראות את עצמו כשותף לגורלה של האומה הגרמנית. שאלת ההומניות מתחילה רק בנקודה, בה מדובר על כך, מתוך איוו גישה יינקטו צעדים אלה שאין מנוס מפניהם. נוכל להביט בפניהם המעונים של הקורבנות מתוך השתתפות בצערם... או לצהול בשמחה פרועה לאידם.” מכל מקום, הוא מוסיף, „בשעה שיש להשליך מעל סיפונה של אניה נטרפת נוסעים אחדים לתוך הים, יש להעדיף, כמובן, שיהיו אלה בראש ובראשונה הזרים, ולא אנשינו.”²¹

אך הלחץ העיקרי נפתח בתחום הכלכלי, בו החלה עתה התמודדות פרועה בין גורמי כלכלה צ'כיים וגרמניים על חלקם ב„אריזאציה” של רכוש היהודים.²² הצעה המדוברת בלשון גלויה ביותר על אספקט זה של „פתרון השאלה היהודית”, נתפרסמה זמן קצר לפני הכיבוש הגרמני באחד העתונים הצ'כיים החשובים. שם נאמר בין השאר: „השאלה היהודית הפכה בשנים האחרונות לבעייה בינלאומית והיום פותרים אותה במדינות אירופה המרכזית, בכלקאנים ובארצות אחרות. מצב זה מאלץ אותנו לעשות גם בענין זה דבר-מה למען הגברת השפעתו של האלמנט הלאומי שלנו, בייחוד למען הבטחת קיומם הכלכלי של הדורות הבאים... את השאלה היהודית יש לפתור אצלנו בבאנקים, בקארטלים תעשייתיים, במוסדות ציבור שונים, בחברות מניות, ובכל מקום שם אנו מעונינים בחיזוק מעמדו של האלמנט הלאומי והארי בהתחשב בכוחו המספרי ובריבונותו המדינית.”²³

18 טכסט ההצהרה, בעלת הפיסקאות האנטישמיות הרבות, בצירוף שמות אנשי הרוח החתומים עליה ע' ז"ז 30.12.38, ע' 2.

19 קטעים ממאמריו שפרסם בשבועונו Pritomnost ע' למשל ז"ז 11, 38, 4, ע' 2.

20 על פי ז"ז 28.10.38.

21 מתוך מאמר הפולמוס של פליכס וולטש, עורכו לשעבר של העתון הציוני Selbstwehr שנסגר בשבוע הראשון שלאחר מינכן. וע' לעיל, הע' 19.

22 בענין זה ע' ביחוד ספרו החשוב של V. Král, otázky hospodárského a Sociálního v ceskych zemích 1938—1945, III, Praha, 1957—1955.

23 Národní listy, 12.3.1939

מלבד פעולות אינדיבידואליות של רכישת נכסי יהודים תחת לחץ, באו גם פיטורים המוניים של יהודים משירותי המדינה והציבור, הוצאתם מחברות בארגונים פרופסיונליים, כגון אגודת עורכי־הדין והתאחדות הרופאים, וכן גירושם מארגוני ספורט ותרבות שונים. ולא חסרו גם מהומות אנטי־יהודיות מלוות מעשי אלימות, שמקצתן הוזכרו כבר בתיאורו של הדיפלומט הבריטי.²³א

אמנם, אין להתעלם מן העובדה, שנשמעו גם קולות שהתנגדו להסתגלות גמישה כל כך לתנאי המציאות החדשים שנוצרו לאחר מינכן. ביניהם אנו מוצאים את מאמריה הנועזים ומעוררי ההערצה של הסופרת והעתונאית הצ'כית מילאנה יסנסקה, שנתפרסמו אף הם בשבועונו של פרוזאוסקה;²⁴ את הרצאותיו וגילויי הדעת של ראש הפקולטה התיאולוגית על שם קומניוס באוניברסיטת פראג, פרופ' הרומאדקה (Hromádka);²⁵ והכרותיו התקיפות של אחד ממתנגדיה החריפים ביותר של הכניעה במינכן, ציר המפלגה הלאומית הסוציאליסטית, ראשין.²⁶

אלא שכל אלה אין בהם כדי לערער את הרושם שלפנינו אחד הכשלונות המזעזעים ביותר של דור שלם, שנתחנך לאורם של רעיונות הדמוקראטיה וההומאניות, ושמתעמים אופורטוניסטיים השליכם מאחרי גבו כקליפת השום. ואם כי בספרות ההיסטורית העומדת לרשותנו היום לא נמצא כמעט זכר להערכת לשונם החד משמעית של המקורות. שהבאנו כאן, אין ספק שהתקופה הקצרה בין מינכן לכיבושה של צ'כוסלובקיה מהווה אחד הפרקים האפלים ביותר בתולדותיה של האומה הצ'כית המודרנית.²⁷

תגובת הציבור היהודי

תופעות אלו לא נשארו, כמובן, ללא תגובה בציבור היהודי. גם בו ניכרים היטב סימני תודעת המפנה המכריע שחל במצבם, וגם כאן לא היו חסרים סימנים לאותה „גמישות“ שגילתה סביבתם.

23 לעיל הע' 17; והשווה למשל ז"ז 28.10.38, 18.11.38; ג'ואיש כרוניקל 28.10.38, ע' 29; קג"ר, פברואר 1939, ידיעות מ' 13.1.38, ר' 28.1.38. בעניין פטורי עובדי המדינה היהודיים עי' עדותו של ד"ר פליכס וולטש שנכתבה לפי בקשת המחבר, ירושלים יוני 1963 (ארכיון פרטי ד.ק.); בעניין גירושם מן האגודות — קג"ר, ינואר 1939, ידיעה מ' 26.12.38, פברואר 1939, ידיעות מ' 24.1.38, 21.2.38, 5.1.39.

24 עי' למשל קטעים ממאמרה ב־ Pritomnost שנתפרסמו בז"ז מן ה־6.1.39. מילנה יסנסקה היתה כידוע ידידתו הנערצת של פראנץ קאפקה ומתרגמת ראשונה של ספריו לצ'כית; היא נתפרסמה לאחר מותה הטראגי במהנה הריכוזי ראוונסבריק הודות לפרסום מכתביו אליה (F. Kafka, Briefe an Milena, Frankfurt a/M. 1952). ולאחרונה גם בביוגרפיה שהוקדשה לדמותה המעניינת Margarete Buber-Neumann, Kafkas Freundin Milena, Muenchen, 1963. על עמידתה הנועזת לצד היהודים בעת הכיבוש הנאצי עי', Willy Haas, Die Literarische Welt, Muenchen, 1960, pp. 38—40.

25 ז"ז 27.1.39, ע' 4.

26 שם, ע' 6; ועי' גם Ripka שם, ע' 250. קולות מסוג זה הובלטו אמנם במיוחד בעתונות היהודית, אך גם היא מציינת כי אלה היו אז בבחינת קול קורא בסערה, או בלשונם הם, „עורבים צהורים.“ (ז"ז 16.12.38, ע' 4).

27 תיאור מפורט יותר של תקופה זו מן האספקטים בהם עסקנו כאן ניתן במאמרו של H. Boden sieck, Das Dritte Reich und die Lage der Juden in der Tschecho-Slowakei nach Muenchen, in: Vierteljahrshfte fuer Zeitgeschichte, 9.1961, pp. 245—261. אך גם נסיון ראשון זה שהוקדש לנושא, לוקה בחסר, ביחוד בבדיקת המקורות הצ'כיים הפנימיים.

כך נזדרזו נציגי התנועה הצ'כיהודית (תנועת חסידי ההתבוללות היהודית בקרב האומה הצ'כית) ושבועות אחדים לאחר מינכן כינסו אסיפת עתונאים מיוחדת, על מנת להכריזו בה כי הם „מבקשים למתוח קו הפרדה ברור (presnou demarkacni câru) בינם לבין היהודים המצהירים על לאומיות שאינה צ'כית, או שהכריזו על עצמם כבני האומה היהודית“. אי לכך, „הם תומכים ללא סייג בדרישה למדינה לאומית ובהכרח להבטיח את השלטון הכלכלי והפוליטי לאומה הצ'כית, הסלובאקית והרוטינית בלבד“.²⁸ הצהרה זו באה בעקבות הדרישות הראשונות להנהגת מדיניות אפלייה כלפי היהודים שלא הצהירו בעבר על לאומיות צ'כית והואשמו לאחר מינכן באחריות לאסון הלאומי שפקד את העם הצ'כי.

יהודים אחרים הרחיקו לכת בתגובתם בכיוון זה. אלא שבחרו בכך בדרך קולנית פחות, וביקשו להסתגל למצב החדש באורח אינדיבידואלי: כך אנו למדים שכנגד 583 מקרי המרת-דת בקרב אנשי הקהילה היהודית של פראג בשנים 1930—1937 (בממוצע 73 לשנה), עזבו את היהדות בשנת 1938 בלבד 709 יהודים! (בחודשיים הראשונים של השנה, לפני „סיפוחה“ של אוסטריה, עזבו 34, לעומת 50 בחודשים אפריל—מאי, לאחריו, ולעומת 506 (!) בחודשיים האחרונים של 1938 — אחרי ועידת מינכן.²⁹

ולבסוף, לא נוכל להתעלם גם מן התגובה הקיצונית ביותר, שהתבטא בגל ההתאבדויות הראשון שפקד את יהודי בוהמיה, ושעתיד היה לחזור מאחור מכן ביתר שאת עם הכיבוש הגרמני במרס 1939 ועם תחילת הגירושים למחנות ההשמדה.³⁰

לעומת זאת, מסתמנות בציבור היהודי גם תגובות הפוכות: מגמות התעוררות פנימית, תנופת התארגנות מחדשת במגמה של איחוד הכוחות הפועלים בזרמים השונים, ואינטגרטיביזם של הפעילות במרבית תחומי החיים היהודיים. מבחינה זו אנו עדים כאן לתופעה מעניינת, שניתן לעקוב אחריה בתגובתו של הציבור היהודי בגרמניה למאורעות שנת 1933, ולמעשה במשך כל התקופה שבין 1933 לבין 1938.

דוגמה מובהקת לכך אנו מוצאים בפעילותה של התנועה הציונית, שאחדים ממנהיגיה ראו בהתפתחויות הפנימיות החדשות אתגר היסטורי לשאיפותיהם הלאומיות, אשר נראו להם בעבר רחוקות ביותר מהגשמתן. לכן לא צריכים להפתיענו דברי ההשקפה הבאה, שביטאה באותם הימים את דעת הרוב בהנהגת התנועה, ושנתקבלה בחלקה כקו מנחה של מדיניותה גם בעצם ימי השואה:

„שנים על שנים היינו אנחנו הציונים טוענים, שהגנו המנהיגים האמיתיים והאחראיים של המוני היהודים; אבל בכל זאת לא עלה הדבר בידנו כל צרכו למצוא את המגע האמיתי עם החוגים היהודיים הרחבים. והנה עתה בא הרגע ההיסטורי, האוכלוסייה היהודית רובה ככולה אובדת עצות ומצפה להדרכתנו. אסור לנו לעזבה ברגע זה.“³⁰

28 ז"ז 11.11.38, על פי העתון היומי החשוב Lidové Noviny. ועי' גם נספח ד' מס' 2, ע' 102 בעבודתי הנ"ל.

29 Věstník Židovské Obce Naboženské v Praze (להלן VZONP), 17.2.38; 23.6.38; 1.11.1939, ע' 15; ז"ז 15.4.38, ע' 3. והשווה גם Bruno Blau, Statistika židovské Prahy, in: Židovský kalendár 1938—39, pp. 134—145.

30 ז"ז 14.10.38, ע' 1 VZONP 10.7.1946, ע' 59—60; נתונים על ההתאבדויות במארכ 1939 — קג"ר יולי-אוגוסט 1939, ידיעה מ' 17.5.39; על ההתאבדויות בעת הגירושים — עדותו של י. קראוס, מנהלו (האדמיניסטרטיבי?) של בית החולים היהודי בפראג (ארכיון פרטי ד.ק.).

31 י. רוניצ'נקו, עורך), טריזונשט, תל-אביב 1947, ע' 19—14. דברים אלה נאמרו אמנם בעצם יום הכיבוש הגרמני של פראג, ב-15 במארכ 1939, אך הם מבטאים את דרך המחשבה העיקרית שהדריכה את מנהיגי התנועה מאז ועידת מינכן. והשווה מאמרו של יעקב אדלשטיין בתוך ז"ז מן ה-21.10.38, ע' 1.

ככל שהדברים ייראו פרדוקסאליים, הגבירה גם התנועה הצ'כוי-יהודית את פעילותה, ובמאמר המערכת לרגל הרחבתו של עתון הסטודנטים בני תנועה זו אנו קוראים. "לשנה החדשה אנו נכנסים לא בלי דאגה לגורלה של היהדות במדינה זו. במשך שש השנים בהן אנו מוציאים כתב עת זה, הודרכנו על ידי שאיפה אחת בלבד: לפעול למען טובת המדינה הצ'כוסלובקית ולתרומם לפתרונה של השאלה היהודית בדרך של התבוללות, דרך שראינוה כנכונה ביותר.

גם היום אין אנו מוותרים על מטרה זו, כשם שאין בדעתנו לוותר עליה לעולם. אלא שמשמתנו קשה עד אין שיעור. הגל הגואה של שנאת היהדות מטיל עלינו תפקידים חדשים לבקרים. אנו עושים כל מה שבכוחותינו כדי שנוכל להם. צורת עריכתו החדשה של כתב העת, היקפו המורחב והשגת שיתוף פעולה מצד אישים מרכזיים העומדים מחוץ לתנועתנו, מעידים בלשון ברורה על מאמצינו בכיוון זה.³¹

במאבק האידיאולוגי בין שתי התנועות, שנמשך גם בתקופה זו בצורה חריפה למדי, פירשו שתיהן את המאורעות ההיסטוריים כאישור חד-משמעי לתורתיהן. הצ'כוי-יהודים ראו אותו בכך שזעם העם הצ'כי, וכן חוקי האפלייה הראשונים, הופנו נגד כל אלה שלא היו מוכנים לראות את עצמם, כמותם, צ'כים בני-דת-משה. ואילו להם, ולשכמותם, לא אירע (לפי שעה) דבר, והם סובלים רק בשל עוונותיהם של היהודים דוברי-הגרמנית והציונים. ואילו הציונים ראו בהתפתחויות האחרונות אישור לטענתם בדבר נצחיותה ונוכחותה הפור-טנציאלית של האנטישמיות בכל מקום בגולה, ולעובדה שאין פתרון לשאלה היהודית זולת בארץ-ישראל.

אך לאמיתו של דבר, פעלו עתה גם רבים מאנשי התנועה הצ'כוי-יהודית בתחומים כגון ארגון הכשרה למקצועות חדשים (Berufsumschiichtung), שקודם לכן התנגדו לה בחריפות, והמתונים שבהם שיתפו פעולה בגופים מרכזיים חדשים של כלל יהודי בוהמיה שקמו בעקבות משימות חדשות. כגון הצורך במתן עזרה לפליטים וכדו'. ואילו לגבי הציונים מן הראוי לציין את העובדה שפעילותם לא נצטמצמה בדאגה להגירה ולכלל המוליך במישרין לקראתה, אלא הם נתנו את דעתם למה שנהוג היה לכנות בימי הרפובליקה הראשונה "מדיניות יהודית", כלומר, מדיניות שמטרותיה היו בתחומי צ'כוסלובקיה גרידא. אין איפוא כל ספק, שגם לגבי המחשבה והפעילות היהודית מהווה מינכן מפנה בולט וחד משמעי, אם כי, כמובן, לא ניתן היה עדיין לעמוד על משמעותו המלאה כראשיתה של שואה טוטאלית. שכן בדיקה מדוקדקת של דרכי התגובה היהודית מראה בבירור כי מגמות ההמשך וההסתגלות למצב החדש היו אז חזקות בהרבה מתודעת תהליך היסול החיים היהודיים במדינה זו, שמינכן היוותה למעשה את תחילתו. וגם כאן עלינו לציין הקבלה מאלפת למגמות דומות שפעלו בחיים היהודיים בגרמניה בתקופה שבין עליית הנאצים לשלטון לפתיחת מאורעות ה-10 בנובמבר 1938.³²

31 Sméry, 1.4.1939, מיקרופילם בספריית ירושם, ירושלים. ועי' גם נספח ז, מס' 3, ע' 104 בעבודתי הנ"ל.

32 בעניין זה עי' עבודתי הנ"ל, ביחוד ע' 7-15, שם העליתי את השאלה של אפשרות ראיית תקופת השנים 1938-1939 בצ'כוסלובקיה ו-1933-1938 בגרמניה כ"דפוס היסטורי של תקופה שלאחר ביטול האמנציפאציה". ועי' גם מאמר הסיכום הרטרופקטיבי שפרסמה בעניין זה הנהגת הקהילה היהודית של פראג בתום השנה הראשונה לפעילותה כנציגתם הבלעדית של יהודי בוהמיה כלפי השלטונות הנאציים — 3, Juedisches Nachrichtenblatt/Zidovské Listy, 26.8.1940, p. מובן מאליו, שהצגה סכימאטית של הבעיה, כפי שניתן לי לעשות במסגרת מאמר זה, אינה יכולה לשמש בסיס להסקת מסקנות לגבי דמותה של הנהגה היהודית בימי השואה. כל נסיון בכיוון זה דורש מחקר יסודי בהרבה, שיביא בחשבון מכלולי בעיות שאין כאן המקום להתייחס אליהן.

לקראת דרישיח צ'כוי-גרמני חדש בעניני היהודים

כל אלה, ובייחוד הציפייה להכרעות חדשות בדבר גורלם של היהודים, בולטים בניסוחו של התזכיר שהוגש בשם המועצה העליונה של איגודי הקהילות היהודיות בבוהמיה ומוראביה לממשלת הרפובליקה השנייה ולנשיאות הפרלמנט של פראג בראשית ינואר 1939. הוא דורש הבהרות לגבי מדיניות הממשלה בעתיד בשאלת צורת ארגון ההגירה של פליטי הסודטים ומעמדם של היהודים במדינה בכלל, ומבקש להוכיח כי עקב גורמי התמעטות שונים של האוכלוסיה היהודית, תאבד בקרוב השאלה היהודית בבוהמיה כל חשיבות ממשית. ואשר לחלקם של היהודים בבנין המדינה החדשה, אומר התזכיר, "מוכנים היהודים לסייע במאמץ הבנין בכל מאוּדם ולהעמיד לרשותה את כל כשרונם, נסיונם וכל אשר להם. היהודים מצדם לא העלו עדיין כל הצעה מעשית בכיוון זה, כיוון שמצד הממשלה לא ניתן כל רמז לכך האם שיתוף הפעולה מצד היהודים רצוי לה או לאו". מכל מקום, מוסיף התזכיר, כי "משמיות הבנין יוכלו להתבצע בהצלחה אם דעת הקהל בעולם כולו תראה ותיווכח כי שוויון זכויותיהם של היהודים בתחום הכלכלי לא נפגע".³³

גם בצד הצ'כי ראו אז צורך בהבהרות ובהכרעות ממשיות בשאלה היהודית בעתיד הקרוב. באחד ממאמריו של פרואטקה, שהתפרסם סמוך לכיבושה של צ'כוסלובקיה, תחת הכותרת "צ'כים, גרמנים, יהודים", נזקק עתונאי חשוב זה לדיון יסודי בנושא, "כיוון ש[לדעתו] מתקרבת כנראה השעה בה ייפתח הדרישיח הצ'כוי-גרמני בעניניהם של היהודים".³⁴

פרואטקה חוזר על ההאשמות הסטנדרטיות נגד היהודים בדבר אחריותם העקיפה לאסון מינכן, בדומה למצב שהמיט שואה על אוסטריה השכנה, עקב שליטתם הבלתי-מרוסנת בחייה התרבותיים והכלכליים. וגם בענין מקומם בתרבות הגרמנית, הוא מכיר ב"עובדה" שהיהודים היוו בתמיסה זו ריכוז זר ומרעיל, חזק יתר על המידה, ומכאן מקורה של הרי-אקציה הקיצונית.

אין ספק אפוא, שאותו דרישיח, אליו נתכוון בשעה ההיא דוברת הרפרונטטיבי של האינטלגניציה הצ'כית, צריך היה לפי רוחו להוות המשך ישיר לשיחות שהתנהלו פחות מחצי שנה קודם לכן בבירתה של בוואריה. וכשם שבדרישיח ההוא בין נציגי הדמוקרטיה המערביות למנהיגיו של ה"ציר", לא הוזמנו נציגי הצד שעל גורלו נשאו ונתנו על מנת להבטיח את ה"שלום לדורנו",³⁵ כך ביקש נציגה של אומה שהיתה קרבנן של שיחות הפיוס במינכן לבוא בדברים עם השכן התקיף במחיר הפקרתו של קרבן אחר, שעשוי היה להפיס את דעתו ולהבטיח מודוס-וויונדי במציאות החדשה.

סופה של הדרך למינכן

רצה הגורל, או ביתר דיוק, רצו שליטיו של הרייך השלישי, ששיחות אלו לא ייצאו כבר לפועל, וב-15 במרס 1939 הוסרה מעל העם הצ'כי האחריות הישירה לגורל היהודים

33 על פי תרגומו הגרמני של התזכיר שחלקיו נתפרסמו בעתון היהודי הגרמני "מדינה עברית" בפראג ב-6 בינואר 1939. לענייננו חשובה העבודה כי מחברו, מזכיר המועצה דאז ג. פליישמן, היה אחד מציוני צ'כוסלובקיה הוותיקים. ברשותו נמצא גם טופס מקורי של התזכיר. (הודעתו של ד"ר פליישמן למחבר, ירושלים, מאי 1964).

34 "Poněvadž se blížiasí chvíle, kdy mezi Čechy a Němci bude zahájen dialog v zidovských věcech." 24.2.38, ע' 4, על פי פריטומנוסט מן השבוע החולף.

35 כדברי הצהרתו המפורסמת של צ'מברלין ברדתו מן המטוס שהביאו ממינכן.

שחיו בקרבנו. אמנם, נראה שעניי רבים נפקחו לאחר תאריך זה, משהוברר להם כי דרך פיוס זוטא משלהם לא הושיעה אותם יותר משעתידה היתה להושיע את עמי אירופה דרך המלך בה יצאו מנסחי מדיניות הפיוס האירופית במינכן.

משום כך ניתן לומר כי פרשה אפילה זו, בה נכשלו טובי האומה הצ'כית בשלהי עצמאותה הרעועה שלאחר מינכן, מסתיימת למעשה עוד בטרם הוחל בפתרונה הסופי של השאלה היהודית בארצם.

מאידך, לא נוכל לראות את תחילתו של אותו כשלון כתוצאה מהשפעתה הישירה של מינכן. סימנים מובהקים להתפתחות בכיוון זה נראים בחיים הציבוריים של צ'כוסלובקיה מאז „סיפוחה“ של אוסטריה.³⁶ ואילו בירור יסודי של התנאים שאיפשרו התפתחות זאת מזדמן לנו בפולמוס, שהתעורר סביב השאלה היהודית בצ'כוסלובקיה בראשיתה של שנת 1938, שעה שהיתה עדיין „מבצר של דמוקרטיה“ ו„אי מבטחים“ בים האנטישמיות הרוגש בחלק זה של אירופה.

ב.

הדרך למינכן

פרשת רומניה

בפרוס השנה החדשה 1938 עלתה לשלטון ברומניה ממשלתו האנטישמית של אוק"טאוואין גוגא. ברוח סיסמתה הלאומנית „רומניה לרומנים“ היא פתחה מיד בהגשמת תכניו"תיה, שכללו בראש וראשונה הגבלת זכויותיהם האזרחיות של היהודים וצמצום חופש פעילותם הכלכלית, ושנוסחו לאחר מכן רשמית בצו המלכותי מן ה-20 בינואר 1938.³⁷ לפי טיבה ההיסטורי לא היתה זו אלא חזרה נוספת של הבעיה היהודית הרומנית הכרונית, או אם תרצה לומר, בעית האמנציפציה הקלאסית מימי קונגרס ברלין וועידת וורסיי. ובדומה לשני התקדימים האלה אף היא נסתיימה רשמית תוך שבועות אחדים כתוצאה מהתערבות ישירה של מעצמות המערב ובדיון מיוחד בשאלה בפורום בין-לאומי.³⁸ אולם לגבי שכנתה הצפונית ובעלת בריתה המדינית ב„אמנה הקטנה“ היו בה באותה השעה כמה משמעויות אקטואליות למדי: הנוסח הרשמי של הצו לא היה למעשה אלא חיקוי הדוגמה של אחד החוקים הנאציים הראשונים משנת 1933, והיה בו משום יצוא אידיאולוגי

36 ע"י למשל תגובתה של הבורסה בפראג על ה„אנשלוס“ ומשמעותה, V. Král, Otázky, Vol. — I. p. 60 על מקומה של השאלה היהודית בבחירות המוניציפאליות של מאי 1938 ובתעמולת הבחירות שקדמה להן — ע"י ז"ז, זלבסטור ועתונים אחרים מן התקופה ההיא; סיכום והערכה של השינוי שחל ביחסה של העתונות הצ'כית בכללה לשאלת האנטישמיות בעקבות ה„אנשלוס“ ניתן ע"י גורם לא יהודי ב- Věstník Československé Ligy proti Antisemitismu, 1.6.38; שם גם הערכת מקומה של השאלה במערכת הבחירות של מאי ומשמעותה.

37 Monitorul oficial, No. 8. 22.1.1938

38 תאור עיקרי ההתפתחויות, ביחוד מצד הפעילות הדיפלומטית שליוותה את הדיונים בחבר הלאומים ויוזמתו של הקונגרס היהודי העולמי, ע"י Jewish Congress, N.Y. 1948, pp. 97—101 ועתה גם מאמרו של ב. וגו, המדיניות היהודית של הדיקטטורה המלכותית ברומניה (1938—1940), ציון, כ"ט (תשכ"ד), ע' 133—135.

מסוכן³⁹; מבחינה קונסטיטוציונית ומבחינת ההתחייבויות הבין-לאומיות של רומניה, היתה בו פגיעה חמורה בעקרון הגנת המיעוטים שנהנו ממנו גם יהודיה של צ'כוסלובקיה; ולבסוף — גבולן המשותף העלה מיד את הבעיה האקטואלית והכאובה בלאו הכי של זרם פליטים יהודיים המחפשים מקלט ופרנסה בצ'כוסלובקיה הדמוקרטית.

הצד העקרונות של בעית רדיפת המיעוט היהודי וסכנותיו הפוטנציאליות לגבי יהודי צ'כוסלובקיה הועלה מיד בשבוע הראשון של ינואר במאמר ראשי ארוך של העתון היהודי „זלבסטור“⁴⁰. אגב הבעת סיפוק מההתערבות הבין-לאומית המהירה לטובת המיעוט הנרדף, הוא מתריע על האדישות הכללית לגבי שאלה זו דוקא במדינת בה שאלת המיעוטים מהווה אחת מבעיות היסוד של עצם קיומה. בעניין זה חייבים להיות לדעתו שותפים לדאגה גם בני המיעוט הגרמני במדינה, אך לגבי יהודיה הרי זו ממש שאלת גורלם האפשרי ביום המחרת.⁴⁰

בניגוד למצופה במאמר לא היתה הפעם תגובה אדישה מצד דעת הקהל במדינה. אך היא באה מצד אחר, וברוח שונה מזו שביקש לעורר. עתוני בוהמיה הצ'כיים והגרמניים הביאו מיד ידיעות אזהרה על גלי פליטים יהודיים הזורמים כביכול מעבר לגבול הרומני ומציפים את שוק העבודה המקומי, והממשלה ראתה עצמה נאלצת להודיע על נקיטת צעדי מניעה מיוחדים ולהכחיש את עצם קיומה של הבעיה בפועל. כן נידונה כנראה שאלה זו בפגישתו של ציר הפארלמנט של המפלגה היהודית אנג'לו גולדשטיין עם ראש הממשלה דאז, הודג'א.⁴² אך מעיקרו נשאר הויכוח בשאלת הפליטים שיגרתי, כהמשך העיסוק בבעית הפליטים היהודיים מאירופה המזרחית מאז מלחמת העולם הראשונה ובשאלת פליטי גרמניה הנאצית מאז 1933. ושיגרתית היתה גם תגובת היהודים ודרכי התגוננותם.⁴³

„אחוז יהודי סביר באומה נבונה“

התמורה הפתאומית שהפכה את הקערה על פיה באה עם פרסום מאמר המערכת של השבועון „פרייטונסט“ שנחשב אז כמקורב לממשלה, בשם „דבר מה אודות האומה הצ'כית והיהודים“. אין לדעת אם בעל המאמר, פרדיננד פרוואטקה, ששמו יצא כמגן רעיונות הדימוקרטיה וההומאניות ותלמידו המובהק של מאסריק, הכיר את מאמרו המפורסם של טראייטשקה בענין היהודים, או את תשובתו של מומזן בענין זה. מכל מקום השפעתו הפתאומית ומקצת רעיונותיו האופייניים היו כבאותם המאמרים בעלי השם הזהה כמעט, של הליבראל לשעבר טרייטשקה, והליבראל לכל דבר מומזן, מראשית פולמוס האנטישמיות

39 הושה Gesetz ueber den Widerruf von Einbuengerungen und die Aberkennung der Staatsangehoerigkeit vom 14. Juli 1933, in : Reichsgesetzblatt, I, 480.

40 „Und ihr andern schweiget und gibt durch euer Schweigen das Placet dazu Woher werdet ihr jedoch morgen oder uebermorgen, wenn Euch ein aehnliches Schicksal zu treffen droht, die Legitimation nehmen und es als das anzuprangern, was es in der Tat ist?“ זלבסטור, 7.1.38, ע' 1—2; והשווה ז"ו 21.1.38, ע' 1.

41 ז"ו, 7.1.38, ע' 2; 17.1.38, ע' 4; זלבסטור 14.1.38, ע' 1.

42 זלבסטור 7.1.38, ע' 1.

43 אופייני מבחינה זו הוא סיומו של מאמר המערכת בעתון המתבוללים הצ'כיים יהודי מאותו זמן הכותב: „מוצאנו היהודי אסור לו שימנע אותנו מלהתיחס לכל העתיד להתרחש עתה ברומניה בראש וראשונה מנקודת ראות של האינטרסים הצ'כוסלובקיים. אחרים (והכוונה לציונים) אשר להם משמשת היהדות מורה דרך יחיד בדרכם, משימתם קלה יותר... אך אנו אסור לנו להתעלם מן העובדה שרומניה, אפילו בהנהגתם של גוגא וקווא, מהווה חלק בלתי נפרד ממערך מדיניות התוץ של צ'כוסלובקיה, שצרכיה נשאים לגבינו תמיד הגורם המכריע.“ 8.1.38, ע' 1—2, Rozvoj.

המודרנית בגרמניה של שנות השמונים.⁴⁴ אך למרות גישתו הנון־קונפורמיסטית מגלה המאמר גם את כל אמונותיה המקובלות של דעת הצבור הצ'כית הרפרונטיבית על ייחודה של השאלה היהודית בבוהמיה, ודיעות אלה היו כמובן גם נחלתו של מרבית הצבור היהודי עצמו.

פרואוטקה יוצא במאמרו מן ההנחה היסודית שהעם הצ'כי, לפי שעה הנו מחוסן מפני האנטישמיות. אך אין זה הודות להשפעתם של אישים גדולים (והכוונה למאסריק ולבנש), אלא הודות ל„עובדה שחלקם של היהודים בחיים הצבוריים והכלכליים אינו עולה אצלנו על אחוז סביר מסויים. אילו עלה עליו ביום מן הימים, גם באומה נבונה זו היתה ללא ספק מתעוררת סערה.“⁴⁵

אחוז סביר זה מונח לדעתו ביסודו של הסכם בלתי כתוב בין היהודים לעם הצ'כי וחוסר הבלטת העניינים היהודיים מהווה תנאי לקיומו. על כן הוא רואה חובה לעצמו להתריע על כך שאם יופר מצב זה על ידי הגירת יהודים „בעלי הופעה זרה למדי“ ממזרח, קיימת סכנה ממשית של התחדשות האנטישמיות הרדומה. וראיה, ובקשר לכך באה בסיום המאמר הלשון הגלויה שהסעירה כל־כך את הרוחות, כי מחוגי השעון הפוליטי התקדמו במידה מסוכנת אל עבר שעת האפס הקרובה:

„חייבים איפוא יהודינו“, כותב פרואוטקה, „להתענין יותר בכותנתם לגופם מאשר במעיל הזר“. והוא מוסיף: „יתכן, כי אין זו לשון הכרחית. אין אנו יכולים לצאת עתה להצלתה של ההומניות בעולם כולו. די נעשה אם נקיים את עקרונותיה הבסיסיים בתוך גבולותינו.“⁴⁶

אך נימה זו מרומזת כבר בפתיחת המאמר, בה הוא תוהה על הבלטתה היתרה של הלאומיות היהודית מצד האנטישמיים והיהודים כאחת, כקון מסוכן ביותר: „רק בזמן האחרון הפך היהודי בצורה המוגנית ליהודי, zid v Zida בידוד רבתי, לא מרצונו בלבד, אך למען ייראה כייצור רחוק יותר, מיסטורי יותר, וכדי שיהיו נימוקים נוספים למשפט לינץ, שנעשה עתה פה ושם לרוזן דאטאט העיקרי. הירוד הגדולה הזאת מהלכת אימים.“⁴⁷

במאמר נוסף, שפרסם פרואוטקה כעבור שבועיים, כהמשך לפולמוס שקם בעקבות מאמרו הראשון, בולט האופורטוניזם הנון־קונפורמיסטי בצורה מפתיעה עוד יותר. הוא יוצא נגד הדיעה המקודשת כביכול, המטיפה להתבוללות תרבותית של היהודים באומה הצ'כית, וטעמו וטימוקו עמו: „עלי להודות שלדעתי יש להעדיף אולי ש[היהודים דוברי הגרמנית] לא ידברו צ'כית משיעלו בהתבוללותם את אחוז היהודים באומה הצ'כית. כל עוד הם מדברים גרמנית, ניתן להתיחס לגורלם כאל ענין לא לנו“. (ההדגשה שלי, ד.ק.)⁴⁸

44 Heinrich von Treitschke, Ein Wort über unser Judentum in; Preussische Jahrbücher, 1879; Theodor Mommsen, auch ein wort über unser Judentum, Berlin, 1880

45 "Hlavní podstatou těchto poměrů jest ta okolnost, že podíl židu na veřejném a hospodářském životě u nás nepřesahuje určitě rozumné procento. Kdyby jednou přestoupil, také v tomto rozumném národe by se nepochybně zdvihla bouře" ז"ו, 28.1.38, על פי „פריטמונוסט“ מ־19.1.38.

46 שם, כנ"ל.

47 "Ve zcela poslední době teprve hromadně proměnil se žid v Zida. Ne ze své vůle, ale zejména právě proto, aby se jevil stvořením vzdalenejším a záhadnějším a aby bylo více důvodu k lynči, který se teď stal tu a tam hlavní statistickou rasonou. To velké Z jest zcela vyhruzně." ibid.

48 "Dokud mluví německy, je možno považovat za jinou než naši věc, co s nimi jest. ז"ו 11.2.38, על פי פריטמונוסט מ־9.2.38.

דעת הקהל היהודית

דעת הקהל היהודית על כל זרמיה הרגישה יפה בתמורה שבאה מן הצד שממנו ציפו לה פחות מכל. יש שנתנו בטוי לכך רק בהבעת מבוכה מסגנון הדברים שלא הורגלו לו במקום זה.⁴⁹ ויש שהביעו צער על תוכן דבריו, אך ביקשו להבין את הנסיבות האקטואליות שהביאו לידי כתיבתם.⁵⁰ לעומת זאת העלה הויכוח סביב פרטי טענותיו דיון מחדש בכל בעיות היסוד של אותו הצבור, כפי שנראו בעיניו באותה השעה, ולא פחות משהיה כאן פולמוס אפולוגטי, נאמרו הדברים פרו דומו, והפכו בסופו של דבר, לבירורים פנימיים בתוך המחנה היהודי עצמו.

מבחינה אירגונית והשקפותיו התחלק באותה התקופה הצבור היהודי של בוהמיה ושל כ-18% מיהודי מוראביה שהגדירו עצמם ב-1930 כבעלי לאומיות צ'כית, והתנועה הציונית, שייצגה לפי מפתח זה כ-20% מיהודי בוהמיה וכ-52% מיהודי מוראביה שהצהירו על לאום יהודי. כ-30% מן הצבור היהודי בבוהמיה ובמוראביה שהצהירו ב-1930 על לאומיות גרמנית לא היו (פרט לאיגוד הקהילות בבוהמיה עצמה) בעלי מסגרת אירגונית או אידיאולוגית יהודית משלהם, ולאחר 1933 נטו במידה גוברת והולכת אל המחנה הציוני.⁵¹

עתוניה של התנועה הצ'כו-יהודית היו השבועון Rozvoj וירחון הסטודנטים Smery; עתוניה של התנועה הציונית היו השבועונים Zidovské zpravy ו־Selbstwehr וירחון של בני-ברית עתונים יהודיים אחרים שהשתתפו ברובם בפולמוס סביב הפרשה היו: ירחון של בני-ברית בבוהמיה ומוראביה B'nai B'rith Monatsblaetter, ירחון של קהילת פראג ושל מועצת איגודי הקהילות Vestnik Zidovské náboženské v Praze. שבועון התנועה הרוויזיוניסטית Medina Irwrith, וכן Vestnik csl. ligy protiantisemitismu jasno — עתון הליגה למלחמה באנטישמיות שהוצא על ידי ארגון יהודי-נוצרי שדובריו העיקריים היו לא יהודים. מבין העתונים הכלליים שבעליהם וצבור קוראיהם העיקרי היו יהודים יש לציין במיוחד את העתון Prager Tagblatt — תופעה מקבילה מבחינה זאת ל־Frankfurter Allgemeine Zeitung בגרמניה ול־Pester Lloyd בהונגריה⁵² אופייני הוא שהפולמוס העיקרי לא ניטש סביב דרישתו הגלויה של פראוואטקה להפקיר את יהודי הארצות הזרות לרדיפות, או להמנע בכל מחיר ממתן מקלט להם בצ'כוסלובקיה. עיקרי המחלוקת נסבו סביב אותו „אחוז סביר“ שהעלה, כלומר, סביב בעיית ייצוגם היחסי של היהודים בתחומי החיים השונים כגורם העלול להשפיע על התגברות האנטישמיות. בדרך כלל מאוחדים הכל בהתנגדותם להעלאת הדרישה למעין נומרוס קלאוזוס כללי המשתמעת מדבריו, אך מקבלים מיסודה את הדיעה כי חלקם היחסי של היהודים בבוהמיה קטן מחלקם באותן הארצות בהן מהווה האנטישמיות גורם פוליטי רב משקל. ולא זו בלבד, אלא שבעזרת חישובים סטטיסטיים, או בלעדיהם, מנסה העתונות היהודית על כל זרמיה

49 כגון ה„רוזווי“, המביא תחילה כמה מקטעי המאמר ומסתפק בהערה, כי בודאי ניתן היה להתפלמס נגד כמה טענותיו, אך בעיקר אין הוא סבור „שנאמר בו הכל באותה לשון לה הורגלנו מעל דפי הפרייטומנוסט עד כה“. (28.1.38, ע' 3).

50 ז"ז 28.1.38; זלבסטור 28.1.38.

51 F. Friedmann, Einige Zahlen über die tschechoslovakischen Juden, Prag, 1933 p. 25.

והשווה אדלר, טרייזנשטט, ע' 302, Adler, Theresienstadt.

52 מבין כל אלה רק אחדים עמדו לרשותי במישרין; העתונים Rozvoj ו־Smery הגיעו לידי במיקרו־פילם לאחר שחלק מן המאמר היה כבר מוכן, ופה ושם ניתן היה להוסיף מתוכם או לתקן את המובאות שנמסרו על פי מקורות אחרים.

להוכיח, כי לעומת תקופת המונארכיה האוסטרית קיימת מגמת נסיגה ברורה בתחומים רבים, ביחוד בתחום הדמוגרפי, הכלכלי ובשרותי המדינה והצבור.

התפתחות האוכלוסיה היהודית

כך אנו למדים מן ה"זלבסטור" כי אוכלוסייתה היהודית של בוהמיה ומוראביה פחתה בין 1921 ל-1930 ב-4% בעקבות הפסד ביולוגי, וב-8% נוספים בעקבות עזיבת היהדות.⁵² בשנת 1921 נמנו בארצות ההיסטוריות 125,083 ילודים, שהיוו 1.53% מכלל האוכלוסיה, וב-1930 117,551, שהיו 1.08% ממנה. דהיינו, ירידה ב-6% בקירוב במספרם המוחלט של היהודים ובכמחצית אחוז בכלל האוכלוסיה. ההפרש לעומת 12% שמציין "זלבסטור" יסתבר אם נקח בחשבון את ההגירה הפנימית ממחוזות קרפטורוסיה וסלובקיה שהגיעה באותה התקופה לכדי 8,000-10 יהודים, ושעלתה בהרבה על הגירת יהודי בוהמיה ומורביה לארצות חוץ. לפי המספרים הרשמיים היגרו לחר"ל באותן שנים 589 בלבד, ואם כי למעשה יצאו בודאי מהגרים נוספים שלא הודיעו על כוונת הגירה מפורשת, עדיין נשאר מספרם נמוך למדי.⁵³ בעיה חמורה במיוחד היוו נישואי התערובת שהגיעו ב-1930 ליותר מ-40%.⁵⁴ המפקד של 1930 היה אמנם המפקד הרשמי האחרון, אך דברי הפולמוס של "זלבסטור" מבקשים ללמוד מתוכו על המצב האקטואלי של ראשית 1938. וכאן יש לקחת בחשבון מספר גורמים נוספים שאינם מובאים במאמר:

ההפסד הביולוגי החמיר אמנם בשנים הבאות עוד יותר וב-1931-1933 התקרב ל-1% לשנה.⁵⁵ שעור נישואי התערובת נשאר אז 40% בקירוב, וגם בתנועת עזיבת היהדות לא היו תמורות בולטות עד ראשית 1938.⁵⁶ ההגירה הרשמית בשנים 1931-1937 היתה 171 איש!⁵⁷ לעומת זאת גברה במידה ניכרת ההגירה הפנימית מן המחוזות המזרחיים, ולאחר 1933 החלה הגירתם החוזרת של לפחות 4000 יהודים אזרחי צ'כוסלובקיה מגרמניה.⁵⁸ כמו כן הפכה צ'כוסלובקיה לאחר 1933 לארץ מקלט או מעבר לאלפי פליטים יהודיים מגרמניה, אך מספריהם לא פורסמו בשעתו מטעמי מדיניות פנים ומדיניות חוץ כאחת, וקשה להעריכם אף בשל תנועת המעבר המתמדת לארצות הגירה אחרות. מכל מקום רק

52 שם, ע' 3-4.

53 ועי' פ. גארין, יידישע עמיגראציע פון טשעכאסלאוואקיי, אין: יידישע עקאנאמיק, כרך ג (1939), ע' 90; ב. בלוי, יידן אין דער טשעכאסלאוואקיי, שם, ע' 190-191; H. Hoffmann, Zum Sozialen Problem der tschechoslovakischen Juden, in: Juedische Wohlfahrtspflege und Sozialpolitik, 6.1936, pp. 130-1.

54 בלוי, שם, ע' 174.

55 שם, ע' 188; והשווה התפתחות זו בפראג בשנים 1930-1938, על פי VZONP, 9.11.38, ע' 124.

56 בלוי, ע' 176-177, 129; והשווה VZONP, שם.

57 גארין, שם; והשווה Hoffmann, שם, ע' 131, וביחוד J. Edelstein, Palestynsky urad v Praze, in: Zid. Kalendar 1938-39, p. 159, בענין העולים לארץ ישראל שאינם כלולים במספר זה.

58 Hoffmann, שם, ע' 131-132; idem, Zidovská sociální práce, in: Z. Kalendár, 1938-39, p. 150; והשווה H. Silbergliet, Die Bevoelkerung — und Berufsverhaeltnisse der Juden im Deutschen Reich, Vol. I. Berlin, 1930, p. 39. 3,574 יהודים אזרחי צ'כוסלובקיה. אף על פי כן נשארו מקצתם בגרמניה גם על סף המלחמה בין שתי הארצות בימי משבר מינכן ואף לאחר פרעות ה-10 בנובמבר 1938. ועי' ADAP II, pp. 654, 645-6, 647; Nemecky Imperialismus proti CSR 1918-1939, Praha, 1963 (להלן NICSIR) מס' 151 ע' 351-352; ארכיון משרד החוץ הגרמני, מיקרופילם בארכיון ירושם, ירושלים (להלן: YWA/AAA), JM/2301.

בשנים 1933–1935 היגרו לארץ־ישראל 735 פליטים גרמניים שקבלו מקלט זמני בצ'כוסלובקיה.⁵⁹

הנתונים הרשמיים שיש בידינו על האוכלוסיה היהודית בבוהמיה ומוראביה ב־31.12.1938 מוסרים על 121,521 יהודים (ללא פליטים אורחי ארצות אחרות), כלומר עליה ב־4000 לעומת 1930.⁶⁰ אף כי יש להתחשב כאן בגורמים נוספים רבים של שנת 1983 הסוערת, בהם נגענו בפרק הראשון, ברור כי גם בראשית השנה היה מספר היהודים גדול משהיה ב־1930, וקרוב לודאי אף גדול משהיה בסופה.

ניתן לומר איפוא, בסכום לטענת „זלבסטור“ ולויכוח בענין הפליטים בכלל, כי אף שכמה מגורמי הירידה הדמוגרפית עוד החמירו מאז 1930, אחוז היהודים בקרב האוכלוסיה, או לפחות מספרם המוחלט, ללא ספק עלה.

בדומה ל„זלבסטור“ ראה אז צורך להוכיח מגמה זו במספרים העתון „רוזווי“, בהסתמכו על ממצאי הסטטיסטיקה הממשלתית של לידות ופטירות לשנים 1931–1933.⁶¹ וגם השבועון היהודי השלישי עומד על אותה מגמת נסיגה הבולטת לעין, ומביא בתשובתו לפרואוטקה עדות אופיינית מדברי אחד העתונים הצ'כיים על מגמות הפתרון האימננטיות של השאלה היהודית בבוהמיה: „במערב“, כותב העתון Lidové listy „בבוהמיה ובמוראביה, נעלמה בעיה זו כבר לפני המלחמה, והיהודים נדחקו מכפרים ומערים על ידי ההתעוררות ה־גוברת של האלמנט הצ'כי. כמה בתי־קברות יהודיים, סגורים זה מכבר או מצומצמים למדי, מצויים במקומות שונים בבוהמיה כעדים לכך שהיישובים היהודיים הישנים עקרו משם. אצ־לנו, במערבה של הרפובליקה, פתרנו גם את הבעיה הגדולה הזאת בשקט ומתינות, אך בהח־לטיות, ובדרך זו מנענו מעצמנו תנועה אנטישמית, אשר מטעמים מדיניים לא היתה מביאה לנו ברכה רבה.“⁶²

בעית הנסיגה הדמוגרפית של האוכלוסיה היהודית המקורית בבוהמיה לא היתה כמובן בעיה בפני עצמה, אלא חלק מבעית תנועת האוכלוסיה היהודית במדינה בכלל. נוח היה לבדודה לצורך ויכוח אפולוגטי כלפי חוץ, ואף להתעלם מגורמים אקטואליים המבטלים את משמעותה לגבי ימי הויכוח עצמם. אך שאלות דוחקות הרבה יותר היו כרוכות בתנועת ההגירה הפנימית: באורבניזציה הגוברת של יהודי בוהמיה עצמם ובתנועת ההגירה ממזרח המדינה למערבה.

הלוח הבא מאפשר לעקוב אחרי מגמת האורבניזציה במשך 50 השנים שקדמו למפקד האוכלוסיה האחרון שלפני מלחמת העולם השנייה:

1931	1921	1910	1900	1890	1880	
78.6	69.5	62.7	55.3	46.8	41.2	בעלות יותר מ־10,000 תושבים
46.4	39.8	33.9	29.7	24.8	21.7	מהם פראג
⁶³ 21.4	30.5	37.3	44.7	53.2	58.8	בעלות פחות מ־10,000 תושבים

59 Hoffmann, Zum sozialen, p. 131, השווה Hoffmann, Zidovska... שם, 19, השווה Hoffmann, Zidovska...
 60 Statistika zid. obyvatelstva v Ceskol. (1938–45), כתבי־יד משוכפל, המוזיאון היהודי המ־מלכתי בפראג, ארכיון קהילת פראג — Fa/ML, 9.4.1947 (להלן: Statistika/SZM) ע' 1.
 61 רוזווי 28.1.38, ע' 5: וכוחם של הדברים האמורים לעיל יפה גם כאן.
 62 ד"ר 28.1.38, ע' 2.
 63 בלוי, ע' 41.

התפתחות דומה אנו מוצאים אז גם במורביה.⁶⁴ בפראג עצמה גדלה האוכלוסייה היהודית ביו השנים 1921—1930 ב־11.5% ובדומה לכך במקומות הסמוכים לה ובכמה ערי תעשייה בצפון בוהמיה ובמוראביה. (במוראווסקה אוטטראווה ב־136%). במרבית ערי השדה והעיירות פחתה לעומת זאת ב־20% עד 40%⁶⁵ ב־19 נפות בבוהמיה היתה ירידה של יותר מ־50% וב־13 יותר מ־40%⁶⁶

מקצת מקומותיהם של ה"לאנדיודן" שעקרו לערים הגדולות, וביחוד לפראג, נתמלאו, בעיקר במורביה, על־ידי יוצאי המחוזות המזרחיים. אך גם הם זרמו ברובם המכריע לפראג ולסביבתה הקרובה.⁶⁷

התחלולות הדרגתיות של קהילות רבות בעיירות ובערי השדה, על כל תופעות הלוואי של שתוק הדרגתי של החיים היהודיים בהן, ובעיות סוציאליות ועדתיות של יוצאי המחוזות המזרחיים, העלו שורה שלמה של שאלות עקרוניות ומעשיות שיהודי בוהמיה חייבים היו להתמודד עמהן. לכן אין זה מפליא כאשר "זלבסטור", לאחר הארגומנט האפולוגטי הקודם, בו סתר כביכול את טענותיו של פרוואטקה, דוחה את דרישתו לפתור את הבעיה היהודית. או את הבעיות היהודיות השונות, בצניעה ומתוך חשש מפני הבלטה יתרה, דורש את פתרון הגלוי במסגרת ארגון יהודי מרכזי. שכן אלה הן לדעתו בראש וראשונה שאלות יהודיות פנימיות ובתור כאלה מהוות אתגר ליהדות בכלל. לכן דורש העתון את הקמתו של ארגון מרכזי חזק ליהודי המדינה כולה, שלא יבזו את כוחותיו על מאבק למתן זכויות "אוטונומיה של אפס מעשה" לכל קהילה זעירה, ושדגישה את קיומה של היהדות כאומה מאומת המדינה, ובראש וראשונה כאומה בפני עצמה.⁶⁸

על ידי כך עובר כמובן הויכוח לפסים אחרים וברור שבעית פליטי רומניה לא היתה הגורם האקטואלי היחיד שגרמו.

הארגון היהודי המרכזי ומוסדותיו

שנת 1938, שבה נכנסה הרפובליקה לשנת יובל העשרים לקיומה, צריכה היתה להגשים כמה תכניות ממלכתיות חשובות גם בתחום האירגון והמיסוד של יהודי המדינה, ובעיקר של יהודי הארצות ההיסטוריות. במגמה זו נתקבל על ידי הפרלמנט בראשית השנה הקודמת חוק, שנתן תוקף משפטי לקיומה של המועצה העליונה של איגודי הקהילות היהודיות בבוהמיה, מוראביה ושלזיה, והגדיר את סמכויותיה העיקריות.⁶⁹ בין השאר הועלתה בעת הדיון בפרלמנט הדרישה להתיר איחודן של קהילות קטנות ולשאוף לאיחודן של שבע קהילותיה של פראג, להגביר את תוקף סמכויותיה של המועצה כלפי הקהילות הבודדות, והושמעה אף דרישה להקמתו של ארגון יהודי ארצי שיקיף גם את סלובקיה וקרפטורוסיה, דרישה אחרונה זו הועלתה על ידי צירים לא יהודיים ולא זכתה לדיון מעשי, שכן היה

64 שם, ע' 39—42; Friedmann, 5; והשווה — M. Moskowitz, The Jewish situation in the Protectorate of Bohemia and Moravia, in: Jewish Social Studies IV.1942 p. 5.

65 Hoffmann, Zum sozialen, p. 125

66 Friedmann, p. 7

67 Hoffmann שם, 131.

68 שם, ע' 4.

69 1937; Zpráva a 76, schuzi, 21.1.1937; poslanců Snemovna N.S.R.C. 1937; המועצה שנו-

סדה ב־1927 והיתה קיימת מזה 10 שנים ללא הכרה מצד המדינה, איחודה בתוכה 5 איגודי קהי-
לות: מהם 3 בבוהמיה (איגוד הקהילות הצ'כיות, איגוד הקהילות הגרמניות ופראג), אחד שאיגד
את כל קהילות מוראביה, ואחד שאיגד את כל קהילות שלזיה.

ברור כי מטעמים יהודיים פנימיים אין כל סכוי להגשמתה ללא כפייה מבחוץ, שהיתה נוגדת את רוח החוק.⁷⁰

באותה השנה עובד גם תקנון המועצה שהיתווה את קווי פעולתן וסמכויותיהן של הקהילות, ובענין זה נתון היה הצבור היהודי בעיצומו של המאבק הפנימי בין התפיסה הרחבה, המחייבת גם פעילות חינוכית ותרבותית ברוח לאומית יהודית, ובין התפיסה הדורשת להגביל את פעולות הקהילות שמחוץ לבית-הכנסת, לענינים האריטיטיביים בלבד.⁷¹ תכנית חשובה אחרת, שאושרה על ידי הממשלה באפריל 1937 היתה הקמתו של בית מדרש מרכזי לרבנים בפראג, שצריך היה להפתח בשנת הלימודים 39—1938, כמוסד שהיה בבעלות פרטית של איגודי הקהילות היהודיות אף יזכה להכרה מצד המדינה ותמיכתה הכספית.

בית המדרש, יחד עם מדרשה למורי-דת יהודיים שתסונף אליו, נועדו לענות על כמה צרכים דחופים ביותר של יהדות בוהמיה, שהחריפו לאחרונה עקב התפתחויות פנימיות וחיזוניות. שכן מלבד הבעיות הכלכליות והאיגוניות שגרמו בקהילות הקטנות והמתדלדלות לשיתוק הדרגתי של החיים היהודיים, גרמה הצ'כיואציה האינטנסיבית של החינוך היהודי, שהפכה לאחר 1933 לצו השעה, למחסור בכוחות הוראה וברבנים שיכולים היו לענות על דרישות הזמן החדשות. עד כה נהגו מוריה ורבניה לעתיד של יהדות בוהמיה לצאת ללימודים בעיקר לבתי המדרש לרבנים של ברסלאו, ברלין ווינה, והיה ברור שלא רק הצד הלשוני, אלא גם התנאים הפוליטיים לא יאפשרו עוד את המשך לימודיהם בחו"ל.

בדומה לכך, תוכננה במסגרת מאמצים אלה הוצאתם של ספרי לימוד יהודיים בלשון הצ'כית, הוחל בהכנות להוצאת תרגום יהודי של התנ"ך והועלתה הדרישה ליסוד הוצאת-ספרים יהודית מרכזית, אשר, כדוגמת הוצאת שוקן הגרמנית, תפרסם ספרות יהודית מקורית ומתורגמת השווה לכל נפש, שתענה לצורכי ההתעוררות היהודית שהדיה הגיעו בעבר לגבול הגרמני. כן הועלתה הצעה ליסוד חברת שוחרי חכמת ישראל, כדוגמת ה-GFWJ הגרמנית, וכתב עת מדעי, כדוגמתו של המונאטסשריפט הנודע שלה.⁷²

בענין זה יש לציין כי שאיפת האוטרכיות התרבותית של יהדות בוהמיה באותה התקופה מושפעת בצורה ברורה מדוגמת מפעליהם התרבותיים של יהודי גרמניה תחת השלטון הנאצי, ויהודי בוהמיה מודים בכך מתוך הבעת הערצה לעמידתו של הקיבוץ היהודי הגרמני במבחנו הקשה.

בכל התכניות האלה קיימות היו כמובן נקודות רבות בהן נפגשו שאיפותיהם של הציונים ושל אנשי התנועה הצ'כוייהודית. אך תוך כדי כך בולטות המחלוקות הרבות ביניהם בענין תוכן הפעולות השונות ומגמותיהן. ומאחר שבאותם הימים נערכה בפראג ועידתה השנתית של התנועה הצ'כוייהודית, נשתלבו דברי הפולמוס סביב פרשת יהודי רומניה ומאמריו של פרואוסקה בדיונים על כל אותן השאלות שהעלה "זלבסטוור" בהקשר זה.

שאלת הארגון המרכזי נידונה בעיקר סביב פרשת המאבק הפנימי בקהילה הגדולה

70 וע' גם דו"ח המועצה השנת 1937, VZONP 6.5.38, ע' 57—60.

71 שם, 57—58; וראה בהמשך על פרשת מוראוסקה אוסטרואוה (Moravská Ostrava).

72 ז"ז 14.1.38, ע' 4; והשווה עדותו של ד"ר מ. שפיצר "תגובת יהודי גרמניה על רדיפות הנאצים (חיים פנימיים בשנים 1933—1939), ומכון ליהדות זמננו של האוניברסיטה העברית בירושלים, ע' 30.

של מוראביה, או במידת הצורך להורות של שינויין, נגעה פניה זו לעצם מהות האוטונומיה ישבה גם ההנהגה הארצית של התנועה הציונית, ביקשה האופוזיציה הצ'כוייהודית למנוע את הרחבת פעילותה של הקהילה לתחומים שהיו בעיניה בעלי צביון יהודי לאומי באמצעות פניה לשלטונות המרכזיים של חבל מוראביה ולבית הדין הגבוה לצדק בפראג. ומאחר שאלה נדרשו להתערב בענייניה הפנימיים של הקהילה ולפרש את תקנות איגוד הקהילות של מורביה, או במידת הצורך להורות על שינויין, נגעה פניה זו לעצם מהות האוטונומיה של האירגון המרכזי.

מעניין כי אלה מבין באי הועידה, אשר הסתייגו אז, בראשית 1938, מן ה"פניה אל השררה" בענין תקנות יהודיות פנימיות, היו בסוף שנה זו, לאחר מיכנן, בין המסתייגים מתביעת תנועתם להבדל מכלל הנפגעים מן הגזירות האנטישמיות הראשונות. אך לפי שעה גבר בוועידה האגף המיליטאנטי והתקפות דומות לאלה שהוטחו נגד תקנות מוראביה והמועצה העליונה, הופנו גם נגד מגמותיו הלאומיות של בטאון קהילת פראג. שכן עתון זה שימש גם כלי בטוי של המועצה העליונה ואנשי התנועה ראו במגמתו מגמה רפרזנטטיבית מסוכנת כלפי הצבור הלא יהודי ברוח אזהרותיו של פרואוטקה.⁷³

הסטטוס הלאומי

שאלת פליטי רומניה, שגררה אחריה התחדשות הדיון בהגירה הפנימית של יהודי קרפטורוסיה, הוסיפה לדיון העקרוני בשאלת הלאומיות היהודית מידה של ממשיות אקטוראלית, אך החריפה גם את הפולמוס הפנימי סביב האספקטים המשפטיים של מעמד היהדות במדינה: לצד הקהילות שהתנגדו בפשטות להגירתם לבוהמיה של "אלמנטים יהודיים הזרים לדמותה ולאורה חייה של יהדות בוהמיה" הושמעה גם מחאה נגד כללי ההגדרה הלאומית של היהדות הקבועים בחוק המדינה. שכן על ידי ניסוח יוצא־דופן של חוק המיעוטים, המתיר ליהודים, ולהם בלבד, להצהיר על לאומיות יהודית ללא זיקה ברורה ללשון־אם לאומית, סולפה לדעתם מיסודה תמונת המצב העובדתי בבוהמיה: "תנו את הזכות להצהיר על לאומיות יהודית רק לאלה, החיים באמת ובתמים חיים יהודיים שלימים (Vsekulturnim zivotem zidovskym), וכהרף־עין ישתנו הדברים מיסודם!" טוען אחד מאנשי התנועה, אם ייעשה כן לא יימצאו לדעתו בקרב יהודי בוהמיה בעלי לאום יהודי כלל, — פרט לאותם המהגרים ממזרח. ואשר לאלה — "אם רצוננו להיות כנים, עלינו להודות כי ההגירה הפנימית הזאת [של יהודי קרפטורוסיה למערב המדינה] איננה לפי רוחנו כלל. דינם כדין יהודי רומניה. זוהי תרבות אחרת, תפיסה מוסרית ודתית אחרת."⁷⁴

"יהודי המזרח"

לפי שעה היתה שאלת הסטטוס הלאומי של היהודים מעיקרה בעלת אופי אקדמי: בשום מקום בארצות ההיסטוריות לא הגיעו בעלי הלאום היהודי ל־20% מכלל האוכלוסיה, שהיו מקנים להם זכויות ממשיות של מיעוט לאומי; מאידך, לא היו לגביהם כל הגבלות אזרחיות פורמאליות על פי קווי אבחנה של הלאומיות. לא כן לגבי שאלת "יהודי המזרח" שהיתה בעיה ממשית ובעלת השפעות ממשיות.

73 רוזווי 4.2.38, ע' 3; והשווה ז"ז 4.3.38.
74 ז"ז 4.3.38, ע' 3 על פי רוזווי; בתור קוריוו מעניין מן הראוי להזכיר כאן שב־1930 הצהירו על לאומיות יהודית גם 317 איש שלא היו יהודים לפי דתם, Friedmann ע' 25.

בעיה זו היתה בבוהמיה חדשה יחסית והיא עלתה רק בימי מלחמת העולם הראשונה. אך היא נשארה שאלה אקטואלית מאז פליטי גאליציה ובוקובינה הראשונים ב־1914, במשך כל שנות קיומה של ההגירה הפנימית מקרפטורוס בימי הרפובליקה, ועד לפולמוס המחדש סביב יהודי רומניה ב־1938.

אין להכחיש שגם עמדתם של ציוני פראג היתה בענין זה אמביוואלנטית: „זוהי הפעם הראשונה שניתן לנו לראות בפראג אספסוף יהודי“ העיר בשעתו אחד מציוניה הותיקים. „לפני המלחמה הכרנו אספסוף גרמני, אספסוף צ'כי, אך על קיומו של אספסוף יהודי לא ידענו דבר.“⁷⁵ בלשון ענינית יותר מסכם בעיה זו ציוני ותיק אחד הכותב בשנת 1936: „יהודי קרפטורוסיה, ובמידת מה גם יהודי סלובאקיה, מתרכזים במערב בכמה ערים גדולות, וביחוד בפראג, והם נמנים ברובם הגדול על הפרולטריון הנמוך ביותר. רק הם הפכו למעשה בארצות ההיסטוריות את בעית העזרה הסוציאלית לאקוטית.“⁷⁶

לעומת זאת שימש המגע עם יוצאי הקיבוצים היהודיים החיוניים של אירופה המזרחית ועם תרבותם מקור של הערצה רומנטית בלתי מסוייגת ושל השראה לפעילות יהודית, אפילו לאנשים המרוחקים מכל עיסקי הצבור כפראנץ קאפקה בשעתו,⁷⁷ וכרבים אחרים מאז ועד ימי ביקורה השני של להקת „הבימה“ בפראג בעיצומו של הפולמוס שאנו דנים בו.⁷⁸ בין הדמויות הבולטות שנתנה יהדות זו לחיים היהודיים של בוהמיה היו ציר הפרלמנט של המפלגה היהודית חיים קוגל (לאחר מכן ראש עיריית חולון), זיגמונד כצנלסון, שהיה גם בעל ה־ Juedischer Verlag של ברלין, ויעקב אדלשטיין, שנועד למלא לאחר מכן, עד למותו הטראגי, תפקיד מרכזי בהנהגת יהדות בוהמיה בימי השואה. כמו כן היו עד 1938 יוצאי קרפטורוס למעלה מ־70% מן העליה החלוצית שנתנה התנועה הציונית של צ'כוסלובקיה.⁷⁹

כפי שכבר הזכרנו היתה זאת ביחוד שאלה זו והצורך בפתרונה, עליה מבסס „זלבסטור“ בימי הפולמוס את תביעתו לארגון יהודי מרכזי חזק.⁸⁰ לעומתו מעלה העתון „רוזווי“ בהקשר זה הצעה מרחיקה לכת לפתרון „מעשי“ לשאלת הלאומיות היהודית במדינה ולבעית ההגירה הפנימית כאחת: כדוגמת ברית המועצות מוצע לממשלת צ'כוסלובקיה להקים באזור היישוב היהודי הצפוף של קרפטורוסיה, המבורך גם בקרקע בתולה רבה, חבל יהודי אוטונומי. „קולוניזציה פנימית“ בחבל זה לא זו בלבד שתפתור את הבעיות הסוציאליות שמביאה עמה ההגירה היהודית ממזרח מערבה, אלא תאפשר לדעתו גם לאותם יהודי בוהמיה המצהירים על לאומיות יהודית ומשקיעים את הונם ואת כוחותיהם בפיתוח ארץ זרה ורחוקה, לבוא על ספוקם במפעל התישבות חלוצי בתוך גבולותיה של צ'כוסלובקיה.⁸¹ וגם זו מסימני הזמן, שביקורת ההצעה המתפרסמת באחד הגליונות הבאים של העתון מסתייגת ממנה בנקודה אחת בלבד: שמא עלולה יצירתו של התקדים היהודי לעודד את תביעותיהם האוטונומיסטיות של „שאר“ המיעוטים הלאומיים, המסוכנות גם בלא זה.⁸²

H. Tramer, Die Dreivölkerstaat Prag, Sonderradbruk aus Robert Weltsch Festschrift, Tel-Aviv, 1961, p. 171

Hoffmann (עתה היים יחיל), שם, ע' 130—131.

Tramer שם, ע' 167—168.

ז"ז 21.1.38 והגליונות הבאים; זלבסטור 21.1.38 והגליונות הבאים.

Edelstein, ע, 159.

לעיל הע' במ' 50 ואילך (21.1.38 ע' 4).

כנ"ל, הע' מס' 74.

רוזווי 7.3.38.

הפעילות הכלכלית והריבוד המקצועי

בדומה לשאלה זו משתלב בפולמוס סביב פרואוטקה הדיון האפולוגטי והיהודי הפנימי בשאלת מקומם של יהודי בוהמיה בחיי הכלכלה וריבודם המקצועי: המאמר של זלבסטור 0.03% מוכיח כי מספר יהודי בוהמיה העוסקים במסחר ובאשראי עלה בין 1921 ל-1931 ב-0.03% בלבד, לעומת עליה ב-41.7% בקרב האוכלוסייה הכללית. שרותי המדינה כמעט סגורים בפניהם, ולעומת 5.59% מן האוכלוסייה הצ'כית ו-2.38% מן האוכלוסייה הגרמנית המועסקים בשרותי הדואר והרכבות, מצויים בהם רק 0.31% מן היהודים.⁸³

התנועה הצ'כוריהודית אף היא מציינת מגמה זו וקובעת שגם חלקם הנוכחי הקטן של היהודים בכמה מענפי כלכלתם המסורתיים יהפוך תוך זמן קצר לחסר כל חשיבות מעשית. בענין זה אין התנועה מסתפקת בפולמוס מעל דפי העתונות והיא יוזמת מחקר כלכלי מיוחד, הערוך באותה מגמה עצמה.⁸⁴ כן יוצא אז ראש התנועה, בנאום הרדיו שנשא לרגל פתיחת ועידתה, נגד האבסורד שבדיבורים על נומרוס קלאוזוס בכלכלה ובלימודים הגבוהים. שכן פירוש הדרישה היא לדבריו הוצאת יהודים מהשתתפות בעבודה הפרודוקטיבית של האומה.⁸⁵

אם נצרך את הנתונים העיקריים שמביא מחקרו של בנדה למספרים הידועים לנו מפרסומים אחרים, נקבל את התמונה הבאה של חלוקתם של יהודי הארצות ההיסטוריות בענפי הכלכלה השונים:

ענף הכלכלה	כלל היהודים	כלל המועסקים היהודים	האוכלוסייה היהודית ב-%	כלל האוכלוסייה ב-%
חקלאות, יערנות ודייג	2,009	183	1.70	26.31
תעשייה ומלאכה	22,986	12,500	19.56	41.31
מסחר ותחבורה	59,596	30,021	50.72	13.61
שרות המדינה מקצועות חופשיים, צבא	12,166	7,784	10.35	6.13
שרות בית וכד'	416	308	0.35	1.41
אחרים וללא ציון מקצוע	20,378	16,050	17.32	11.23
ס"ה	117,551	67,168	100.00	100.00 ⁸⁶

83 זלבסטור 21.1.38, ע' 3; בעיה אחרונה זו שימשה באותה התקופה אחת מנקודות המוקד במתיחות האומית סביב שאלת המיעוט הגרמני. טענת הקיפוח בתחום זה שימשה לאחר מכן כאחת העילות העיקריות לקריעת חבל הסודטים מעל צ'כוסלובקיה. ואילו בפני היהודים שימשה הדגשת העדר תביעותיהם בתחום זה הוכחה למידת הלויאליות כלפי המדינה.

84 L. Benda, Zidé v našem hospodárství, Praha, 1939 — היהודים בכלכלתנו; יצא לאחר מכן בחוברת מס' 5 בסדרת הפרסומים של התנועה הצ'כוריהודית בפראג. על מגמתו ע' ביחוד במבוא ובחלק ההיסטורי בו מבקש המחבר להדגיש את חלקם הקטן יחסית של היהודים בעלי הלאום הצ'כי בין בעלי ההון הגדולים ואילי התעשייה. בדומה לזלבסטור אף הוא מבליט את חלקם המצטמצם והולך של היהודים לעומת התקופה שלפני המלחמה כנגד עלייתו הרבה של האלמנט הצ'כי בתחום זה. (ע' 12-13).

85 רוזווי, 4.2.38, ע' 5. אין ספק שהיה בדברים אלה רמז תשובה למאמרו של פרואוטקה ולקולות אחרים מפורשים יותר, שהושמעו בעתונות הצ'כית בתגובה למאורעות רומניה. וע' שם, 28.1.38, ע' 3.

86 Benda, שם, ע' 22; Hoffmann, שם, ע' 124, Moskowitz, ע' 37 — כולם על בסיס המפקד של 1930.

מתוך כתב היד של הסטטיסטיקאי ברונו בלאו על יהודי צ'כוסלובקיה שלא זכה לפרסום מביא בנדה גם פירוט הריבוד המקצועי והסוציאלי של יהודי בוהמיה ב-1930. אך ללא מספרים מקבילים לגבי האוכלוסייה הכללית וללא ניתוח ממצא. וע' שם, נספח א' בעבודתי הנ"ל, ע' 69.

כמחציתם של יהודי בוהמיה התפרנסו איפוא ממסחר ותחבורה (למעשה בעיקר ממסחר וכספים). הקבוצה השניה בגודלה — תעשייה ומלאכה — כוללת בעיקר פקידים ובעלי מפעלים עצמאיים. המספר הרב של „אחרים וללא ציון מקצוע” כולל ברובו הגדול בעלי רנטות. ואילו המדור שרות המדינה, מקצועות חופשיים וצבא מורכב למעשה מבעלי מקצועות חופשיים בלבד.⁸⁷

חלק חשוב בעבודתו של בנדה מוקדש לתאור תהליך ירידתה של הבנקאות היהודית בבוהמיה (ע' 27—31) ולחלקם של היהודים בבעלות על מפעלי התעשייה הגדולים (32—33). אך אין הוא מביא, ואולי לא יכול היה להביא, כל נתונים ממשיים על היקפו של ההון היהודי שהוא מתאר, ולא על חלקו היחסי בהון המושקע שבמדינה. כמו כן אין הוא עומד על כמה משמעויות סוציאליות חשובות המתבקשות מן הנתונים שהוא מפרסם. כגון העובדה שקרוב לרבע מן העוסקים במסחר ואשראי היו סוכנים וסוכני משנה;⁸⁸ מכל הסוחרים העצמאיים היוו היהודים 9.3% ו־6.3% מן הפקידות המסחרית ומעובדי המסחר השכירים; אך הם הגיעו ל־18% מכלל הסוכנים בבוהמיה! כמו כן גדול בהרבה חלקם של היהודים בקרב בעלי המקצועות החופשיים ממה שמבקש בנדה להוכיח על ידי השוואת הקטגוריה המאוחדת של מקצועות חופשיים ושרות המדינה אצל היהודים ואצל האוכלוסיה הכללית. שכן בשרות המדינה היה חלקם של היהודים אפסי.⁸⁹ עוד במרץ 1930 היו 641 מתוך 1,332 חברי לשכת עורכי הדין בבוהמיה (46%!) יהודים; ולעומת 7,100 חברי איגוד הרופאים הצ'כיים ערב מינכן, נותרו בו ב־1940, לאחר גירוש היהודים משורותיו 4,500 בלבד.⁹⁰ לעומת זאת העובדה שיותר ממחצית מכלל המפרנסים היהודיים מופיעים בקטגוריה של עצמאיים ופחות מ־4% כפועלים, עלולה להוליך למסקנות מוטעות אם לא נקח בחשבון כי יותר מ־42% מבין המופיעים כעצמאיים היו בעלי רנטות, תלמידים ויושבי מוסדות.⁹¹

- מסקנותיו של בנדה סוכמו בסוף חיבורו בחמש נקודות עיקריות:
1. לאור תהליכי ההתפתחות הנוכחיים תהיה השאלה היהודית בעתיד בעלת משמעות מינימלית (minimalniho dosahu) ובקרוב ירד חלקה של האוכלוסיה היהודית למטה מ־1%.
 - 2—3. הריבוד המקצועי והסוציאלי הבלתי טבעי הנו תוצאה של התפתחויות היסטוריות שנכפו על היהודים מבחוץ, אך מאמציה החינוכיים של האינטליגנציה הצ'כוי־יהודית לשנוי המבנה המסורתי מוכיחים כי הדבר אפשרי.
 4. בימי הרפובליקה לא נוצרו כבר הצברי הון יהודיים חדשים והקיימים מגלים נטיה להתפוררות.
 5. חלקם הרב של יהודי בוהמיה בפעילות הקפיטליסטית הגדולה שייך לאגדות התעמולה האנטישמיות; אנטישמיות צ'כית, במשמעות האמיתית של המושג, לא היתה קיימת מעולם, מאחר שאין כל בסיס ריאלי לטענותיה הכלכליות והסוציאליות (ע' 38).

87 והשווה שם. להלן אני מסתמך על נתונים אלה גם בלא ציון חוזר של המקור.

88 Hoffmann, שם, ע' 125.

89 Benda, ע' 23 והשווה Hoffmann, שם, שם.

90 (R. Nováh, ed.) Protizidovska eitanka; Prirucha k zidovské otázce V zemich ceskych, Praha, 1944, pp. 192—197

91 חוסר התחשבות בעובדות אלה, או העדרם של הנתונים המפורטים, הביא כנראה את מוסקוביץ להערכה המוטעית של הרכבה הסוציאלי של יהדות בוהמיה. והשווה מסקנותיו כי 60% ממנה סווגו או ב' proprietors' (Moskowitz, p. 36)

כנגד מסקנותיו הראשונות (1-3) נמצא כי גם העתונות הציונית מטפלת בבעיות הכרוכות בריבוד המקצועי והסוציאלי של יהודי בוהמיה מתוך ציון הישיגיו של המפעל החינוכי של התנועה למען ביטול האנומליה ההיסטורית.⁹² ואם כותב פרואוטקה במאמרו כי „האדם הצ'כי רואה בשלווה את חלקם של היהודים בעמל ובריווח, כיוון שלפי שעה אין הוא מוצא בכך שום דבר בולט לעין“⁹³, הרי שמסקנתו האחרונה של בנדה לא באה אלא כדי לבסס אותה השקפה על יחודה של הסיטואציה היהודית בבוהמיה וסביבותיה. התמימות שבהשקפה זו, בין שדבריה נאמרו בתום לב, ובין מתוך אמונה שיתקבל בתום לב, מתמיהה כשלעצמה. לא כל שכן העובדה שלא היתה זו דיעה יוצאת דופן כלל. אבל גם המצב העובדתי, עליו היא מסתמכת כביכול, מנוגד תכלית ניגוד לכל הנחותיה. היום, לאחר שיש בידנו נתונים על ה„אריזציה“ וההחרמות של הרכוש היהודי, מתקבלת בענין זה תמונה מפתיעה למדי: כ-30% עד 40% מכלל ההון המושקע בצ'כוסלובקיה היה הונם של יהודים.⁹⁴ מעמדם של יהודים בולט במיוחד בתעשייה הכבדה (מיכרות פחם וסחר בפחם, וייצור פלדה), בתעשיית הטכסטיל, בתעשייה הכימית, בבנקאות ובענף הביטוח.⁹⁵ ולא זו בלבד, אלא שבכל גרמניה, האנטישמית לכל הדיעות, לא נמצאה משפחה יהודית אחת שרכושה ישווה לרכוש בו החזיק א, באותה ארץ, ענף אחד של משפחת בעלי הון יהודיים — בית אינגאץ פטשק — (Petschek) בבוהמיה.⁹⁶ לבסוף עלינו לציין שגם מבחינת הריבוד המקצועי והסוציאלי לא היה הרכב האוכלוסייה היהודית בבוהמיה שונה בהרבה ממה שמצינו סמוך לעלית הנאצים לשלטון בפרוסיה ובנקודות מסוימות היתה ה„אנומאליה“ בבוהמיה אף נוחה יותר לטענות האנטישמיות המקובלות.⁹⁷

92 זלבסטור 28.1.38, ע' 4, ז"ז 38.9, ע' 2.
 93 Král, כרך א' ע' 59; והשווה Z. Chmela, The economic aspects of German occupation of Czechoslovakia: Czechoslovak Sources and Documents, No. 30 Prague, 1848 pp. 103-4.

94 Novák, ע' 137-164; והשווה Král, Vol. 2. passim. אף כי הספר שיצא בעריכתו של נובאק הוא חיבור אנטישמי מובהק, הנתונים שהוא מציין ניתנים לבדיקה ביקורתית על פי החומר התעודתי הרב המובא בחיבורו השיטתי של קראל על דרכי השתלטותם של הגורמים הכלכליים הצ'כיים והגרמניים על הרכוש היהודי ערב הכיבוש הנאצי ובימיו.

95 Hilberg, op. cit. ע' 76-81; על תולדותיה של משפחת בנקאים זו ראה עתה המונוגרפיה החדשה של K. Kratochvil, Benkéri, Praha, 1962. למרות מגמתיותה המרכסיסטית המילי-טאנטית היא כוללת נתונים עובדתיים חשובים על דרך עלייתה של המשפחה בבוהמיה ובגרמניה ושקיעתה בשתי הארצות האלה ערב מינכן ואחריה. לענייננו כאן ע' ביחוד סכומי רכוש והערכותיו ב-1938, ע' 349-350. מתוכם מתברר שהנתונים המסכמים של הילברג, על רכושם של בית פטשק שמקורם בעיקר בחומר של משפטי נינרברג, רחוקים מלהיות שלמים.

96 על פי המפקד של 1925 התפרנסו בפרוסיה ב-%

מן האוכלוסייה היהודית	מכלל האוכלוסייה	
1.0	22.0	הקלאות, יערנות וכו'
2.9	41.3	תעשייה ומלאכה
53.6	17.4	מסחר ותחבורה
9.1	6.7	שרותי המדינה, מקצועות חפשיים וכו'
1.8	3.4	שרותי בית
11.6	9.2	אחרים וללא ציון מקצוע
100.0	100.0	ס"ה

על פי Silbergleit, לוח מס' 40, ע' 120. והשווה לעיל, ע' 40; לענין פירוט הריבוד המקצועי והסוציאלי השווה Silbergleit, ע' 106-111, וביחוד לוח מס' 37, עם נספח א, בעבודתי. (לדוגמא: המפרנסים העצמאיים — ללא בעלי רנטות ויושבי מוסדות — 48% בפרוסיה לעומת 44% בבוהמיה; כנגד 33.8% שהיו פקידים ועובדי מסחר למיניהם בפרוסיה — 48% בבוהמיה!)
 — nic napadneho — שניתן לתרגם גם במשמעות „שום דבר חשוד“.

היהודים בספרות באמנות ובחיים הפוליטיים

הוא הדין לגבי שאר התחומים ה"רגישים" בדרך כלל בפולמוס סביב בעית האנטישמיות וחלקם של היהודים בחיי האומות.

מן המפורסמות הוא חלקם הבולט של סופרי פראג היהודיים בספרות הגרמנית של אותו הדור, שהפך את פראג היהודית ואת מיטב היצירה הגרמנית של עיר זו לשמות נרדפים כמעט. ודי להזכיר כאן שמותיהם של קאפקה, וורפל, ברוד או של המחזאי האכספרסיוניסטי החשוב של אותם הימים פאול קורנפלד.⁹⁷ בדומה לכך אין לתאר כלל את מפעלי התרבות והאמנות הגרמניים האחרים של פראג, כגון התיאטרון והאופרה המצויינים, בלי חלקם הפעיל ותמיכתם הכספית של היהודים.⁹⁸

אך גם בספרות הצ'כית ובחיי האמנות הצ'כיים תפסו היהודים בימי הרפובליקה הראשונה מקום בולט למדי. מן החשובים ביניהם היו המחזאי פראנטישק לאנגר, שמחזותיו הועלו על במות אירופה החשובות, כמה משחקני התיאטרון הלאומי הצ'כי הבכירים ומזמרי האופרה הלאומית של פראג, וכן אחת הדמויות הפופולאריות ביותר של הבימה הסטירית האוונגארדית של שנות השלושים יר'י וסקוויץ (Voskovec). אך ביחד בלט מקומם של היהודים בני "דור הרפובליקה" בליריקה הצ'כית הצעירה, ביניהם וויקטור פישל (עתה אביגדור דגן), ה"רילקה הצ'כי" יר'י אורטן (orten), ו"מנהיגם הרוחני של משוררי הדור הצ'כי הצעיר" קארל ילק (Jilek).⁹⁹

זכויות מיוחדות רכשו להם יהודי בוהמיה של אותו דור בתרגומי המופת של הקלאסיקאים האירופיים ושל מיטב הספרות המודרנית ללשון הצ'כית. כמו כן נתאפשר פרסומם של סופרים, משוררים ומחזאים צ'כיים מחוץ לגבולות ארצם במידה לא מעטה הודות לתרגומיהם והשפעתם של סופרי פראג היהודיים המצויים בשני התחומים. לפי כך אין זה מפליא כלל שתרגומי גיתה נעשו בידי הפילולוג היהודי אוטקר פישר, ששימש גם כפרופסור לספרות וללשון הצ'כית באוניברסיטה של פראג וכמנהל הרפרטואר של התיאטרון הלאומי הצ'כי, ותרגומי תומאס מאן — בידי בן הרב הפרגאי, מבקר הספרות פאוול אייזנר. פרסומם הבינלאומי של כמה ממשורריה החשובים של הספרות הצ'כית נתאפשר הודות לתרגומיו של פראנץ וורפל; קארל צ'אפק נכנס לספרות האירופית בתרגומיו של המשורר היהודי אוטו פיק; ואילו מסע הנצחון העולמי של החייל האמיץ שווייק להאשק לא ניתן לתאר כלל בלי מאמציו המסורים של מאכס ברוד למען היצירה ויוצרה.

לא פחות קל ניתן היה לתאר את העתונות הצ'כית והגרמנית של בוהמיה כ"מיוחדת" מכף רגל ועד ראש: שכן עתונאים, סופרים ומבקרי ספרות ואמנות יהודיים מופיעים כחברי המערכת במרבית העתונים החשובים, כגון העתון הליבראלי הבלתי תלוי Lidové Noviny, עתונו של מאסאריק Cas, העתון הבלתי תלוי Narodni politika, עתון המפלגה הסוציאל-דמוקרטית Pravo lido, עתון המפלגה הלאומית-הסוציאליסטית (מפלגתו של בנש לשעבר) České Slovo, ואפילו בעתון המפלגה הלאומנית צ'כית, בעלת הנטיות האנטישמיות, Narodni Listy. שלא להזכיר את מקומם של היהודים בעתונים הגרמנים כ-

97 תאור מפורט להפליא ניתן לאחרונה במאמרו הנ"ל של Tramer. והשווה גם באוטוביוגרפיות של Brod Streithares Leben, München, 1960 ו- Haas, die literarische Welt, München, 1960, או הביוגרפיה והמחקרים המרובים על קאפקה שנתפרסמו בעשרות השנים האחרונות.

98 שם.
99 שם, ביחוד Tramer. והשווה מאמר שיטתי על נושא זה אצל Novák, ע' 83—90, משם נלקחה גם המובאה על מעמדו של ילק.

Prager Presse,, Prager Mittag, Prager Abendzeitung, Der Sozialdemo-
krat או Prager Tagblatt „היהודי“, ואפילו במערכת Bohemia השמרני.¹⁰⁰ כפי
שכבר ראינו במקום אחר היה גם ראש מחלקת העתונות של מיניסטריון החוץ הצ'כי (לשעבר
המיניסטריון של בנש) עתונאי יהודי.¹⁰¹ כמו כן היה נושא זה אחד הנושאים החוזרים
בדיוניהם של היטלר וריבנטרופ עם נציגי הרפובליקה השנייה.¹⁰²

העתונות היהודית המתפלמסת עם אזהרותיו הכלליות של פרואוטקה איננה נזקקת
בדרך כלל לדיון מפורט בתחומים אלה. במידה שהיא עושה כן הריהי מבליטה את תפקידיהם
החלוציים של היהודים בכמה תחומים שהתבלטו בהם במיוחד, תוך ציון זכויותיהם המיוחדות
במילוי החסר בחיי האומה כאומה מודרנית מתקדמת. בדרך זו מסביר למשל בתשובתו
לפרואוטקה העתון „ז'ידווסקה זפראווי“ את ההגמוניה היהודית היהודית בתעשיית הסרטים
הצ'כית.¹⁰³

לעומת זאת לא הוזכר בפולמוס בשום צד התחום הרגיש ביותר — תחום החיים
הפוליטיים. וגם כאן ניתן היה להבליט בנקל אחוזי יהודי גבוה בהרבה ממה שאפשר היה
להגדיר כ„סביר“, ברוח מאמרו של פרואוטקה. שכן לא פחות מ-4 שרים בממשלותיה של
הרפובליקה הראשונה היו יהודים, וצירים יהודיים. שהיו מיוצגים בכל המפלגות הפוליטיות
החשובות של בוהמיה, פרט לימין הקיצוני, היו כ-10% מחברי שני בתי הפרלמנט ערב
מינכן.¹⁰⁴

המיתוס הרשמי של ייחוד מעמד היהודים בבוהמיה

עובדות אלה הובלטו במיוחד רק בשנים הבאות בכמה חיבורים שיטתיים על השאלה
היהודית שבאו להעשיר את הספרות האנטישמית הדלה יחסית והבלתי מעודכנת של
בוהמיה. לעומת זאת ראינו, כי בפולמוס זה של ראשית 1938, למרות ניגודי ההשקפות
שבין הציונים, הצ'כוייהודים ונציגה הרפרונטטיבי של דעת הקהל הצ'כית, מאוחדים
שלושתם בהערכת חלקם הצנוע יחסית שהשוואה למדינות האנטישמיות המובהקות. מכל
מקום מקובל עליהם כי מצב „עובדתי“ זה מהווה גורם ממשי להעדר מניעי אנטישמיות
פוטנציאליים בארצם, והוא גם שאיפשר את צמיחתה של מסורת היחס החיובי של האומה
הצ'כית כלפי היהודים שנתפרסמה בו בדורות האחרונים.

בדומה לתחום הכלכלי די אם נשווה את הנתונים שהבאנו לעיל לנתונים על מקומם של
היהודים בתחומים המקבילים בגרמניה השכנה כדי להיווכח שלא היה כאן מצב מיוחד ולא

100 רשימת העתונים ומגמותיהם עי' Ch. Hoch, The Political Parties in Czechoslovakia; 1939
Czechoslovak Sources and Documents, Prague, 70-69 ונספח. רשימת היהודים
הפעילים בהם ותאור פעילותם — Novák, שם. עי' גם עדותו של ד"ר פ. מרץ שניתנה לפי
בקשת המחבר בירושלים; ול' 1963 (ארכיון פרטי ד.ק.) (עדות). רשימת היהודים הפעילים
בעתונים הלא-יהודיים של צ'כוסלובקיה המופיעה ב־ Jewish Encyclopedia, כרך Universal
8, ע' 448, Periodicals, לוקה בחסר בצורה חמורה והיא ערוכה כנראה על פי מקור מקרי.
אך גם מקריות זו אופיינית לתמונה המקובלת על חלקם של היהודים בחיים הצבוריים של צ'כוס-
לובקיה, שכן בין כל העתונים היהודים שהיא מונה מופיע רק אחד הפעיל בעתון צ'כי!

101 עבודתי הנ"ל הע' מס' 6א.

102 ועי' לעיל נספח ד', מס' 1, 6, 7, בעבודתי הנ"ל.

103 ז"ז 28.1.38, ע' 2. תחום זה היה באותם הימים רגיש במיוחד לביקורת לאומנית צ'כית מאחר
שפליטים יהודיים רבים שהיו נאלצים לנטוש את תעשיית הסרטים הגרמנית נקלטו מתוך הצלחה
מרובה באולפני ההסרטה של פראג. ועי' Novák, ע' 121-132.

104 Novák, ע' 83; Z. Maier, The Jewish Question in Post-War Czechoslovakia, London, 1960, כתיבד בארכיון ירושם, ירושלים, פרק ראשון.

אחוז „נבון“ יותר שהיה בכוחו להוות תריס בפני האנטישמיות.¹⁰⁵ יתר על כן, גם אותה מסר רת מהוללת של יחס מיוחד כלפי היהודים למעשה הנה צעירה למדי ולאמיתו של דבר איננה אלא חלק מן המיתוס הרשמי שטופח על ידי שני הצדדים מראשית הקמתה של הרפובליקה, או מימי המאבק המדיני של הקמתה במלחמת העולם השנייה.

אך בשבועים השנים שקדמו ליסוד המדינה לא היה יחס האוכלוסיה הצ'כית כלפי היהודים דים שונה מן הרגיל באותה התקופה מצד שאר אוכלוסי אירופה המרכזית: בדומה לגרמניה ב־1848 נלוו להתעוררות הלאומית והפאנסלאוויסטית של אותה השנה בפראג פרעות ותעמולת הסתה פרועה נגד היהודים.¹⁰⁶ בדומה לעלילות הדם של הונגריה וגרמניה בסוף המאה ה־19 הועלתה ב־1899 בבוהמיה עלילת הדם של פולנא. וכבצרת של ימי משפט דרייפוס פילג משפטו של הנאשם היהודי הילזנר את האומה הצ'כית, ואף את התנועה הלאומית הצ'כית, לשני מחנות עוינים. אך שלא כבצרת, לא זכה הנאשם היהודי לרהביי ליטציה עד היום הזה. ושלא כבגרמניה בימי משפט קסאנטן, ובדומה להונגריה בעת עלילת טיסא אסלאר נילו בבוהמיה להסתה האנטישמית גם פרעות ביהודים.

כידוע, נתפרסם בפרשה זו במלחמתו האמיצה למען משפט צדק נשיאה לעתיד של הרפובליקה — מאסאריק. אך עמדתו לא היתה או עמדתה של התנועה הלאומית הצ'כית כולה, ואילו מי שהיה מנהיגה לפני מהפכת 1848 ואחריה, ומי שנחשב לאבי הפובליציסטיקה הצ'כית המודרנית האווליצ'ק = בורובסקי, לא הסתיר בשעתו את עמדתו העויינת כלפי היהודים.¹⁰⁷

אבל גם ההפיכה האנטי־הבסבורגית של 1918, שהולידה את הכרזת עצמאותה של צ'כוסלובקיה, נחוגה במקומות רבים בבוהמיה בפרעות ובהסתה אנטי־יהודית פרועה, שאילצו אף את החיילים היהודיים של צבא אוסטריה המתפורר להתארגן לחטיבה ארצית מיוחדת להגנת היהודים מפני האוכלוסיה המקומית.¹⁰⁸ ועוד בשנת קיומה הראשונה של הרפובליקה העצמאית לבשו השביתות והמהומות הסוציאליות צורה של תנועת המון אנטישמית אלימה.¹⁰⁹

בדומה לגרמניה, אוסטריה, פולין או הונגריה שבין שתי מלחמות העולם, לא נעדרו מן החיים הפוליטיים של הרפובליקה הראשונה מפלגות אנטישמיות, או מפלגות שכללו במצען סעיפים אנטישמיים מפורשים. אך שלא כבמדינות השכנות, הן לא זכו להשפעה ממשית בחוגי השלטון, שהתיחסו אליהן באי־רצון גלוי, ולרוב לא היו בעלות משקל צבורי רב.

105 בדומה לספרו של Silbergleit על התחום הכלכלי והדמוגרפי נבדקו נתונים אלה בשורה ארוכה של פרסומים שנועדו להלחם בטענותיה של התעמולה האנטישמית ברפובליקה הויימרית. עיקריהם ניתן לבדוק גם במאמר האנציקלופדי המקיף מאותה התקופה על היהודים בתרבות הגרמנית, אנציקלופדיה יודאיקה, כרך 5, ע' 1022—1064, ערך גרמניה; שם גם ביבליוגרפיה. לענייננו מן הראוי להוסיף שפירוש, או הערכה מסכמת דומים, שניתן היה להביא בנקל על חלקם של היהודים בחיים הצבוריים והתרבותיים של צ'כוסלובקיה, נעדרים בערכים המתאימים בלכסי קוגרפיה היהודית. ואף זו אחת מגילוייה של אותה השקפה שיגרתית שמתבססים עליה כל הנוקקים לנושא בתקופה היא, ולמעשה עד היום הזה.

106 G. Kisch, In Search of Freedom. A History of American Jews from Czechoslovakia, London, 1949, חלק שני, פרק 2, ע' 26—45, ביחוד ע' 40 ואילך.

107 שם, וביחוד ע' 35 ואילך.

108 עדות הנ"ל של ד"ר מ. שפיצר, תוספת בע"פ לעדות שבכתב.

109 אירת המהומות האנטי־יהודיות בסוף המאה ה־19 וראשית המאה ה־20 בפראג מתוארת באוטו־ביוגרפיה של Haas, פרק ראשון. מן הפגיעות החמורות ביהודים שלאחר הקמת הרפובליקה היה הפוגרום בעיר העליש או (Holesov) שבמוראביה.

ב־1920 נוסדה המפלגה הסלאבית (Slovanska Strana protizidovska) האנטי־יהודית שהתפזרה זמן קצר לאחר יסודה. ב־1921 קמה המפלגה הלאומית הצ'כית „אדום־לבן“ שכללה במצעה סעיפים אנטישמיים, אך גם היא שבה חיים כעבור זמן קצר. ב־1926 נוסד ה„איגוד הלאומי הפשיסטי“ (Narodni obec fasisticka) שהתמיד בפעילות עד ימי השלטון הנאצי. שנה לאחר מכן, ב־1927, הוקמה מפלגתו הלאומנית של אחד ממנהיגי תנועת השחרור הצ'כית, יר'י סטר'ברני (Stribrny), ששימש גם כשר בממשלתה הראשונה של הרפובליקה, מפלגת הנציונאל־סוציאליסטים הסלאוויים (Strana slovanskych narodnich socialistu) ששינתה לאחר מכן את שמה ל„ליגה הלאומית“ (Narodni liga). מפלגה זו פיתחה תעמולה אנטישמית חריפה במיוחד בסוף ימיה של הרפובליקה הראשונה. כמו כן יש להזכיר כאן את ארגון הסטודנטים הלאומני האנטישמי „הדגל“ (Vlajka) שקם ב־1929 והפך לאחר בכך לתנועה פוליטית, ובימי השלטון הנאצי מלא תפקיד מרכזי במלחמה הצבורית נגד היהודים.¹¹⁰

בקרב האוכלוסייה הגרמנית של הרפובליקה היתה זו כמובן המפלגה הנאצית של הגרמנים הסודטים SdP שייצגה לאחר 1935 את רובה המכריע, והיתה אף המפלגה השנייה בגודלה בפרלמנט כולו. בדומה לכך היו המפלגות הלאומניות־קלריקאליות של הסלובאקים וההונגרים בצ'כוסלובקיה, בעלות נטיות אנטישמיות ברורות. אך גם המפלגה הגדולה ביותר בקרב האוכלוסייה הצ'כית — המפלגה האגררית — ועתונה המרכזי Venkov, לא היו מאוהדי היהודים; ואם נצרף את נציגיהן של המפלגות האנטישמיות ואלה שנהגו הסתייגות ביחס ליהודים, נראה כי הם היו הרבה יותר ממחצית מכלל צירי הפרלמנט של פראג.¹¹¹

מה איפוא, גרם למעמד המשפטי והחברתי הנוח של היהודים ברפובליקה, שאין איש מן הנוטלים חלק בפולמוס מטיל ספק בו, ושהוציא מוניטין למדינה הצעירה בעולם הדמוקראטי? אין ספק שבניגוד לטענותיו של פרואוטקה יש לראות מצב זה בראש וראשונה כתוצאה ישירה מהשפעתם העצומה של שני האישים המרכזיים שעמדו בראשה ושהטביעו את חותמם על חייה הפנימיים ועל דרכה המדינית. שכן לגבי מאסאריק היו ההמנעות ממהומות אנטישמיות ערב הקמת המדינה ויחס סובלני כלפי פליטים יהודיים מאירופה המזרחית בפרוס ועידת וורסיי תעודות בגרות בעיני הדמוקראטיות המערביות להכרה בזכותה וביכולתה של האומה הצ'כית לקיים עצמאות מדינית.¹¹² אותה השקפה הביע בגלוי בעת ועידת ורסיי שר החוץ דאז ונשיאה לעתיד של צ'כוסלובקיה, בנש, שהכריז באזני משלחת יהודית כי „היחס כלפי היהודים מהווה בעיניו את אבן הבוחן, על פיה תוכיח המדינה אם היא שייכת לתחום התרבות המערבית אם לאו“.¹¹³ כידוע, הפך בנש מאכסימה זו לאחד מעקרונות היסוד במדיניותו מאז ועד להסתלקותו מן השלטון למחרת ועידת מינכן. אחד מביטוייה התקיפים ביותר ניתן באיגרתו לקונגרס הציוני הי"ח שנערך ב־1933 בפראג בסימן מחאה על רדיפות היהודים בגרמניה השכנה. וכשם שבנש ראה ביחסם של בני עמו

110 Novák, ע' 56.
 111 על יחסי הכוחות בין המפלגות על פי תוצאות הבחירות ב־1935 וייצוגן בפרלמנט עד 1938 עי' Hoch op. cit., נספח. שם גם תמצית מצעהן הפוליטיים.
 112 מאסאריק בספרו „המהפכה העולמית“, על פי Jacobi, op. cit. ע' 30; וכן בנאומו בישיבת מועצת המיניסטרים הראשונה לאחר שובו לפראג ב־1918, שם, ע' 119–115.
 113 שם, ע' 116, על פי ספרו של פליכס וולטש „מאסאריק והציונות“.

כלפי היהודים מבחן למקומם בקרב העמים בעלי הנורמות של מוסר חברתי בהן דגל בעצמו, כן נוכל לראות יחס זה בשנת קיומה האחרונה של הרפובליקה במבחן למידת השפעתו המוסרית, ואף הפוליטית, בתוכה.

מנקודת ראות זו אין כל ספק שדברי פרואוטקה מהווים אחד הסימנים המובהקים לירידת השפעתו של הנשיא בנש ושל מקורבי הנשיא מאסאריק המנוח ("חוגי הארמון") באותה שעה.

האינטליגנציה הצ'כית, היהודים, ורוח הפיוס האירופית

מאמריו של פרואוטקה לא היו כמובן התגובה היחידה על מאורעות רומניה. קולות שתבעו ללמוד ממדיניות ממשלתו של גוגא, ביחוד בתחום הכלכלי, נשמעו במיוחד מעל דפי העתונות של המפלגה האגרארית, ומאמר ראשי בבטאונה המרכזי מציין כי היהודים עשויים להוות עתה מכשול ביחסיהן של שתי המדינות.¹¹⁴ מאמר אחר הקושר את ההתפתחות חיות ברומניה לנעשה בגרמניה השכנה מסיים את הערכת הפרספקטיבות העתידיות של התקדמות התנועה האנטישמית במשפט רב משמעי: "אין אנו רוצים לסבך לעצמנו את עניני יום המחרת במו ידינו..."¹¹⁵

ולא חסרו גם מעשים: ב־27 בינואר קיבלו כמעט כל הבנקאים היהודיים בבורסה של פראג מכתב אנונימי שהזהירם כי תכניות הרפורמות הפנימיות שמכינה עתה הממשלה כוללות בין השאר נקיטת צעדים אנטי־יהודיים נוסח הדוגמה הרומנית.¹¹⁶

לעומתם מצויים כמובן גם בטויים צבוריים של גינרי האנטישמיות הרומנית והסתייגויות ממנה. כגון בעיתון הסוציאלי־דמוקראטיה הצ'כית "Pravo lidu",¹¹⁷ או בעתון הכנסיה הצ'כית האוונגלית "Krestanska revue".¹¹⁸ אך כל אלה היו תגובות שניתן היה לחזותן מראש והן לא עוררו תשומת לב מיוחדת. לא כן מאמריו של פרואוטקה, שגרמו, כאמור, להפתעה כללית בצבור היהודי והלא יהודי כאחת. שכן לא היה אולי כמותו עתונאי רגיש ובעל העזה אורחית, שבעבר לא פעם לא חשש לצאת להגנה בלתי מסוייגת על היהודים. בין בתוך גבולות המדינה ובין מחוצה לה, ובין אם היו אלה פליטים ובין אורחי המדינה או תושביה הותיקים.

משום כך לא נוכל לראות כאן רק הלך רוח חולף ומקרי שקם לרגל מאורע חולף ורחוק יחסית, כי אם תופעה סימפטומטית לתמורה המתהווה במושגי היסוד של המחשבה של האינטליגנציה הצ'כית, אותה הוא מייצג. עצתו ליהודים "להתחבא מאחורי העץ שעה שהנמר מהלך ביער" ונזיפתו בהם לבל יבקשו להוכיח דוקא עתה שהם בני אדם חופשיים על ידי ההתעלמות ממנו, מכינות למעשה את הקרקע לרוח מדיניות הפיוס האירופית כלפי גרמניה הנאצית גם בקרב אומה שנועדה להיות בקרוב קרבנה הראשון. אלא שכאן היה המחיר שבו נראה היה כי אפשר לקנות את זכות דר־הקיום בשלום עם השכן התקיף — הפקרתם של היהודים. ואולי אף יותר מהפקרתם הפטיבית.

114 רוזווי, 28.1.38, ע' 1.

115 ז' 11, 11.2.38, ע' 3 ("Nechceme si veci zitrka komplikovat sami").

116 ז' 11, 4.2.38, ע' 2.

117 שם, 11.2.38, ע' 3.

118 שם, 4.2.38, ע' 2; 18.2.38, ע' 2.

מכל מקום מרמזת התופעה על כשלוננו המוסרי הקרוב והמפתיע של חלק ניכר מן האינטליגנציה הצ'כית, שיצרה וטיפחה במשך עשרים שנה את מיתוס היחס המיוחד כלפי היהודים בחלק זה של אירופה — על מנת להודרו ולהחליפו עתה במיתוס מודרני יותר, מבחינה צבורית קבלה תופעה זו משמעות לגבי יהודי בוהמיה מיד לאחר ה"אנשלוס". מבחינה משפטית ופוליטית הוסקו מסקנותיה לאחר מינכן, והן הלכו והחמירו במשך כל תקופת קיומה של הרפובליקה השנייה.

אך לפי שעה בטחו יהודי בוהמיה במעמדם כמקודם ולא שינו מהערכתם האופטימית את גורלם בעתיד.

אופיינית מבחינה זו היא נימתם הכללית של הנאומים שנישאו בעת ועידת התנועה הצ'כרייהודית בפראג — נימת הזלזול בבעלי ההערכות הפסימיות החוזרים על נבואותיהם השחורות מזה חמש שנים ויותר. ככולם חוזרת הבעת בטחונם בעתיד כיהודים וכחסידי הדמוקרטיה, בזכות העובדה שנולדו במדינה זו, המתגברת על כל משברי הזמן בצורה טובה ויעילה יותר מכל מדינה אחרת מסוגה. וכשם שהסכנה מצפון לא יכלה לערער את מעמדם, כן לא תוכל לו הסכנה שעלתה זה מקרוב בגבולה הדרומי הרחוק.

ואמנם, ימים אחדים לאחר שפרשת רומניה ירדה מעל הפרק, וגוגא המתפטר הכריז את הצהרתו המפורסמת — "נצחתני ישראל" — נפתחה הרעה מדרום בצורה מוחשית בהרבה.

parts of Poland, Czechoslovakia and Austria. At any rate, we should not make any connection between this uprising and the opposition movements in the occupied countries or even that in Fascist Italy.

An Unknown Document about the Pogroms in Constantine by Joseph Ariel

About 30 years ago in August 1934, the world was deeply shocked to hear the news that in the city of Constantine in what was then the French dependency of Algeria, pogroms broke out, lasting for three days, on the day following the pogroms, the writer of this article, whose name was then Joseph Fisher, was sent to investigate the incidents on behalf of the "Committee of Jewish Delegations" (a body preceding the "Jewish Congress").

The report revealed the part played by the French Right in instigating the pogroms. It was exactly for this reason that the report was suppressed, since one to satisfy of the prominent members of the "Committee of Jewish Delegations" condemned it as anti-French. One of the two copies left is published here.

Leaders of Jewry during the Holocaust — Zev Levy

The writer reviews the anthology published by the Council of Jews from Germany dealing with the activities of the leaders of German Jewry in reply to Hannah Arendt's critique which places the blame for their destruction on the Jews themselves and their leadership. This reply, too, tends to exaggerate, by apologizing in certain respects when relating to the action of those leaders of the German Jewry.

Jup Westervil

Twenty years have passed since the death of Jup Westervil, a member of the Dutch underground movement who jeopardized his life for the sake of saving the lives of Jews. Passages from diaries, which were published in Holland after the war and dedicated to his memory and the memory of his comrades, are reproduced here.

The Munich Pact and Czechoslovakian Jewry in 1938 — Otto Dov Kulka.

The Munich Pact was not only an important event in the history of international affairs. It was also the first thrust in the direction of what was later to be called the Final Solution of the Jewish Question in Nazi-occupied Europe. Germany's prime condition to any form of Czechoslovakia's existence was the curtailment of Jewish influence and a policy of persecution in accordance with the Nuerenberg laws public opinion in Czechoslovakia soon complied with these demands; Jews, however, refused to give in. Although assimilationist circles —

Czechs of Mosaic persuasion — considered anti-Jewish activities as a demonstration of the people against non-assimilated Jews. Zionist groups saw the events realistically; proof that antisemitism is inherent in Diaspora existence.

Holocaust Research Problems — Leni Yachil

How shall we attain objectivity in the study and research of the Holocaust? The author attempts to answer this question. There is an abundance of material in the form of documents, personal testimonies and periodicals, of which only a small fraction has been classified and examined.

It is not only a problem of the use of documents, but also one of critical study and coordination, which takes into consideration all factors: time, local conditions and human relations. Only a synthetic approach may bring us nearer to a really scientific inquiry.

Letters from Prison — Lilit Neuman.

Lilit Neuman, a member of "Hashomer Hatzair" in Yugoslavia joined the partisans and was later imprisoned in Perugia, Italy. Some of her letters to her mother appear in this issue.

Neo-Nazi and Nationalist Movements in Argentine — Judah Adin

The author is a Jewish journalist and a former editor of the progressive Buenos Aires Jewish periodical "Nuevo Zion". Surveying the origins of antisemitism in Argentina he mentions some of the factors, those being: activities of a large German community, sympathetic to Nazi ideology; anti-imperialist and nationalist movements, that combine their struggle against Anglo-American influence with antisemitic propaganda; socio-economic instability, the ground for fascist anti-Jewish demagogy, thus diverting the masses from the real causes of their unhappy situation; influence of Arab League propaganda.

"Who is the Guilty One" — S. Marcus

A review of books appearing in Germany which attempt to clear the name of Germany from guilt for causing the outbreak of the war.

Statute of Limitations — by E. Brand

As is well known it has been lately announced by the German Government that it is not willing to prolong the accountability of Nazi criminals for their crimes. The writer deals with the circumstances and views taken by public opinion in Germany from which this decision has originated, along with the measures to be taken in order to overcome them.